

บรรณานุกรม

ก. เอกสารและหลักฐานพื้นเมือง

"กฎหมายมังราย ฉบับนายศักดิ์ รัตนชัย มอบแก่ "หอสมุดแห่งชาติ". ศิลปากร ๒๒๒
(พฤศจิกายน ๒๕๒๑) ๔ : ๓๐ - ๔๕.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. โรงพิมพ์
สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕.

..... . ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓. โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๔.

คณะสังคมศาสตร์ และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่,
ตำนานพระยาเจือง เล่ม ๒, หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ ไบลาน ชุกตำนานเมือง
และกฎหมายล้านนา. เชียงใหม่ : วค. เชียงใหม่, ๒๕๒๔.

"คำอ่านใบลานจารึก เรื่องตำนานวัดป่าแดงหลวง พระยา." ศิลปากร. ๒ (พฤษภาคม
๒๕๒๑) : ๓๖ - ๕๐.

คุรุสภา, องค์การค้ำ. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑. (พงศาวดารเหนือ, พระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวง ประเสริฐ ศิลปจารึกวัดจุฬามณี). โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

..... . ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒ (พงศาวดารเมืองล้านช้าง, พงศาวดารพม่ารามัญ).
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

..... . ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔ (จดหมายเหตุ ไทร, จดหมายเหตุไทรของจมีนังศิลป์,
พระราชพงศาวดารกรุงเก่า). โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

"ตำนานเชียงแสน (ตำนานสิงหนวัติ) ตำนานโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างเผือกกับพระธาตุ
เจ้าคอยคุง." วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและโบราณคดี. ปีที่ ๓
เล่ม ๓ : ๑๓๑ - ๑๕๒, ปีที่ ๔ เล่ม ๑ : ๑๕๑ - ๑๕๖, ปีที่ ๔ เล่มที่ ๒ : ๑๓๓ - ๑๕๔.

"ตำนานพระธาตุนางเมืองหริภุญชัยนคร ลำพูน". แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารและโบราณ
คดี. ๔ (กันยายน ๒๕๑๓) ๓ : ๑๑๕ - ๑๓๖.

ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหมและวรรณกรรมคำสอนคร่าวๆ. ปรีวรรคและ
เรียบเรียงโดย สมเจตน์ วัฒนเกษม, นาน : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน, ๒๕๒๖.

ตำนานเมืองเชียงตุง. ปรีวรรคโดย ทวี สว่างปัญญางกูร. จังหวัดเชียงใหม่: แผนกอนุรักษ์
และเผยแพร่วรรณกรรมล้านนา, ๒๕๒๓.

"ตำนานโยนก". แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและโบราณคดี. ๖ (พฤษภาคม ๒๕๑๕)

๒ : ๔๓ - ๖๖.

"ตำนานสุวรรณโคมคำ เมืองโยก (ของเก่า)" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและวรรณคดี.

๖ (มกราคม ๒๕๑๕) ๑ : ๖๕ - ๑๐๔.

ธรรมศาสตร์ เจ้าฟ้าศรีบุญชัย. ภาคปรีวรรคลำดับที่ ๑๔, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕.

ประเสริฐ ณ นคร . มั่งรายศาสตร์ (ฉบับนอกของ). เอกสารลำดับที่ ๓. ศูนย์ส่งเสริมและ
ศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย. วิทยาลัยครู เชียงใหม่, ๒๕๒๔.

_____ . มั่งรายศาสตร์ (ฉบับวัดเสาโท). หนังสือเล่มลำดับที่ ๔ ภาควิชาประวัติศาสตร์
มศว.ประสานมิตร. พระนคร : บุรพาสาน, ๒๕๒๑.

ปัญญาสามิ, พระ. ศาสนวงศ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร, ๒๕๐๓.

"พื้น ๑๕ ราชวงศ์". แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและโบราณคดี. ๔ (มกราคม ๒๕๑๕)

๑ : ๔๓-๑๑๐; ๔ (พฤษภาคม ๒๕๒๔) ๒ : ๔๑-๕๔; ๕ (มกราคม ๒๕๑๕) : ๔๓-๑๑๐

พุทธพุกาม, พระและพระพุทธรูป. ตำนานมูลศาสนา. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง เกษ
สนิทวงศ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๔.)

โพธิรังษี, พระ. จามเทวีวงศ์. บรรณาธิการกึ่ง, ๒๕๑๖.

_____ . ตำนานพระพุทธรูป. แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
สมโภชพระพุทธรูป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทาน ณ วัดคอนคูน อ.บ้านโป่ง ราชบุรี, ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖).

รัตนปัญญา, เถระ. ปิ่นกาลมาลีปกรณ์. แปลไทย แสง มนวิทูร (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๔).

ศิลป์ากร, กรม. คำแปลจามเทววงศ์ พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร: บรรณกิจแพเรคคิง, ๒๕๑๖.

____. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๕. (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสมาน ทะเบียนกิจ (นิยมสัจจะเวทะ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม).

"ศิลปจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลพ./๔". ศิลปากร ๒๔ (พฤษภาคม ๒๕๒๓) ๒ : ๔๑-๕๘.

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, ภาควิชา. ตำนานเชียงใหม่. ภาคปริวรรตลำดับที่ ๑๐. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕.

____. ตำนานมูตศาสนา ฉบับวัดป่าแดง. ภาคปริวรรตลำดับที่ ๕ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕.

____. ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่. ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๔. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๔.

สิงชะ วรณสัย และประเสริฐ ณ นคร. โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๒, งานสถาปนาหนังสือแห่งชาติปีที่ ๒๕๒๒. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒.

สีลา วีรวงศ์ (ชำระ). ท้าวฮุ่งหรือเจือง. (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ สังฆนายก พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระศาสนดิลก (ปิตเสโน เสน) พระครูวิโรจน์ (นุคไช รอก) และในงานฌาปนกิจศพ พระมหารัตน์ รัชฎาโล กับพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล อุบลราชธานี, ๑๐ - ๑๖ เมษายน ๒๕๔๖).

สมุทรทิศ ศิษกุล. "ศิลปจารึกภาษามอญที่เมืองลำพูน หลักที่ ๑". โบราณคดี ๔ (กรกฎาคม ๒๕๑๕) ๑ : ๕๓-๖๒. โบราณคดี. ๔ : ๒; ๑๖๒ - ๑๖๔.

____. "ศิลปจารึกภาษามอญที่เมืองลำพูน หลักที่ ๕ และ ๖". โบราณคดี. ๔ : ๕; ๓๑๕ - ๓๒๒.

ข. หนังสือและเอกสารภาษาไทย

กมล โชคมันโต, มหา. แปล กฎหมายพระเจ้ามังรายกษัตริย์แห่งล้านนาไทย. กรุงเทพฯ : กรมชลประทาน, ๑๙๖๗.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๖.

กฤษณา เกษมศิลป์. ๒๕๐๐ ปีในแหลมทอง. กรุงเทพมหานคร : วงษ์สว่าง, ๒๕๑๖.

ทองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๘.

เกษม เกาะปิ่น และอริย เลิศรัตนกร. ตำนานพระธาตุลำปางหลวง วัดลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : เวียงแก้วการพิมพ์, ๒๕๐๐.

ขจร สุขพานิช. ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๒๓๑๐. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ "อนุสรณ์สามกษัตริย์" ล้านนาไทย. อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์เชียงใหม่ : วิทยุเนครการพิมพ์, ๒๕๒๒ - ๒๕๒๓.

จีเจิง, พระภิกษุ (อิจิง). ประวัติพระสงฆ์จีนจาริกไปสืบทอดธรรม ณ ประเทศอินเดีย. แปลโดย เลียง เสถียรสุต. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งนคร, ๒๕๐๕.

จำปา เยื้องเจริญ และคนอื่น ๆ. วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญชัย.

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญชัย ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒.

จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

_____ . โฉมหน้าศักดินาไทย. พระนคร : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, ๒๕๑๗.

_____ . สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไม้งาม. ๒๕๒๒.

จิตร ภูมิศักดิ์. โครงการแข่งขันและชอคิใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผลงาน
คนพบลาสุก. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๘.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม ๑. กรมศิลปากร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๕๗.

_____. พระราชวิจารณ์ เทียบ ลัทธิพระพุทธานุศาสนาย้ายหินยานกับมหายาน. โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๗๑ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้า
ให้พิมพ์พระราชทานแจกในงานทรงทำบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระ เกษพระคุณ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในวันตรงกับเสด็จสวรรคตที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๗๑).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. เศรษฐกิจศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. ชุภประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ไทย. พระนคร : สร้างสรรค์, ๒๕๒๘

ฉ่ำ ทองคำวรรณ. ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.

ชิน อัญญา. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (อนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพนายปรีชา เมธาคณวุฒิชัย เมธวักคาคูทอง พระโขนง กรุงเทพ
๑๒ มีนาคม ๒๕๑๓).

_____. และสุก แสงวิเชียร. อภิศ. กรุงเทพ. โรงพิมพ์พิมพ์แสง, ๒๕๑๗

เชียงใหม่, มหาวิทยาลัย. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ ๑ : ลานนา
ไทย) ๒๐-๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๑.

_____. รายชื้อวัดและนิทายสงฆ์โบราณเชียงใหม่ ภาควิชาปริวรรค ล่าคัมที่ ๗. เชียงใหม่ :
ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘.

เชเกส, ยอร์ช. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลไทย ปัญญา บริสุทธิ. กรุงเทพ :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมานุษยศาสตร์, ๒๕๒๑.

_____. ประชุมศาลาจารย์ภาคที่ ๒. แปลไทย ชำรง. พิมพ์ครั้งที่ ๒ งานตีพิมพ์หนังสือ
แห่งชาติที่ ๒๕๖๒๒. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๖๒๒.

เซเคส์, ยอร์ช และบริบาลูว์ริกซ์, หลวง. พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย และตำนาน
การพิมพ์. พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๓ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพ พลตำรวจตรีเนื่อง อาชูปุตร ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส).

_____. ศาสตราจารย์. ตำนานพระพิมพ์. อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี เนื่อง
อาชูปุตร. ป.ช. ป.ม. ทจว. ๔ กรกฎาคม ๒๕๑๓. หน้า ๓๑ - ๔๔.

คอคค์, วิลเลียม คลิฟตัน. ไทย. แปลโดย หลวงพิทยพันธ์ศิริ (ชวทลหี ทูตะโกวิท). จาก
The Thai Race - The Elder Brother of the Chinese. (โปรดเกล้าให้พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๑).

คำรง ราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ทิศกุล ทรงทำเชิงอรรดเพิ่มเติม.
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ
นายเจียม ชัยเกียรติ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส).

ทินอ่อง, หม่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. โครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๕

ธรรมโปรหิต (พระยา ธรรมปรีชา). รัตนพิมพ์วงศ์. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิง รามราชภักดี
(สง่า อิศรางกูร ณ อยุธยา) ณ วัดศรีสุคนธาราม บางกอกน้อย ธนบุรี ๖ มิถุนายน ๒๕๒๐)

ธรรมานวัตร, พระ. ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ นครเชียงใหม่. พระนคร : โรงพิมพ์การพาณิชย์,
๒๕๕๔.

_____. หลักภาษาไทยพายัพ. เชียงใหม่. ๒๕๑๕.

_____. พระพุทธรูปศาสนาในอินเดียใต้. แปลโดยอมรสิริ วีรวิคิน และ ช.สุเชาวน์.
กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

นราธิประพันธ์พงศ์, กรมพระ. พงศาวดารไทยใหญ่. ๒ เล่ม. องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. พงศาวดารพม่า เล่ม ๑. องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๕.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

นิคม บุญเลิศคามะ เชียงราย. แดนดินไทยในอดีต. ๒ เล่ม. เอกสารสารคดีและวิจัย
ทางโบราณคดี. โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๑๕.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองพันนา. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๔๔.

ประคอง นิมานเหมินทร์ และทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล บรรณาธิการ. ลานนาไทยคดี. เชียงใหม่ :
ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๑๔

ประชาภิจักรี, พระยา. พงศาวดารโยนก (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ). พิมพ์ครั้งที่ ๗. พระนคร :
คลังวิทยา, ๒๕๑๖.

ประทีป ชุมพล. "การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากตำนานกับพื้นฐานการศึกษาประวัติศาสตร์
ไทยโบราณ". บทความประกอบการสัมมนาของสมาคมประวัติศาสตร์เรื่องความก้าวหน้า
ของการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน ๑๑ - ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๒.

ประพนธ์ ศรีณรงค์. ความเป็นมาของพุทธศาสนาในเมืองไทย. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๐

ปราณี ศรีวิฑูรย์ น พัทลุง รวบรวม. เพชรลานนา. (สารคดีชีวประวัติบุคคลยุคทองของลานนาไทย).
เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สุวิงศ์การพิมพ์, ๒๕๐๖

พรหมโยธี, หลวง. ประเทศไทยในตำนานจีน. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๔๒.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยโบราณ. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๕
(พิมพ์เนื่องในวันแสดงผลงานของชุมนุมและอภิปราย).

พิเศษ : เจียจันทร์พงษ์. ศาสนากรเมืองกรุงสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
เจ้าพระยา, ๒๕๒๔.

เมธี พยอมยงค์. คลองพิจารณาแก่งดอยชนคำ. โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒๕๑๔.

ลิขิต อุนตะระกูล. ประวัติการสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติจีน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยสว่าง, ๒๕๐๕.

เลียง เสถียรสุต. ประวัติวัฒนธรรมจีน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.

วิจิตรมาศรา, ชุน. หลักไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร. รวมสาส์น, ๒๕๑๖.

วิจิตรวาทการ, พ.อ.หลวง. งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กองทัพบก
พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๑๒.

ศรีศักดิ์ วัลลีโกดม. โบราณคดีในทศวรรษที่ผ่านมา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,
๒๕๒๕.

สงวน โชติสุขรัตน์. คนในเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๑๒.

_____ . ตำนานเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๐๘.

_____ . ไทยยวน - คนเมือง. กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๑๒.

_____ . ประชุมตำนานลานนาไทย. กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๑๕.

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิชย์. ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย. เอกสาร
วิจัยหมายเลข ๒ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓.

สุเทพ สุนทรเกษม บวรณาธิการ. สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย. รวมผลงานวิจัยทาง-
สังคมศาสตร์ในภาคเหนือของประเทศไทย. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๑๓.

สุภัทรทิศ กิติกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐.
คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.

เสนอน นิลเกษ. ศิลปะสถาปัตยกรรมลานนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖.

วิจิตรวาทการ, หลวง. งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร. กองทัพบก. ๒๕๑๒.

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก. พุทธศาสนาในลานนาไทย. การประชุมใหญ่สมัยที่ ๑๓.
เชียงใหม่ : ทิวเนตรการพิมพ์, ๒๕๒๑.

อุทัย เทพสิทธิ. ความเป็นมาของไทลัว. พระนคร : สาส์นสวรรค์, ๒๕๐๘.

อุคำ พรหมวงศา. ความเป็นมาของลาว. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๐๘.

ชอลล์, ที.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ๒ เล่ม. แปลโดย คุณอรุณยุพา
สินทวงศ์ และคณะ. ชาติวิทย์ เกษกรศิริ และอานันท์ กาญจนพันธุ์ บรรณาธิการ.
โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒.

สุทาร์ ฟรังซ์วิท. ศาสนากับสังคมเอเชีย. ผู้แปล บัณฑิต อ่อนคำ และ เสรี พงศ์พิศ.
กองบรรณาธิการปาจารย์สาร ชุกศาสนา และปรัชญา, พระนคร : กองบรรณาธิการ
"ปาจารย์สาร". ๒๕๒๔.

ก. บทความ

ไกรศรี พิมานเหมินทร์. "กฎหมายชลประทานของพอลูนัมมิงราย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๓
(มิถุนายน ๒๕๐๔) : ๑๐ - ๑๘.

_____ . "เก็บผักใส่ซ้า เก็บ ซ้า ใส่เมือง" วารสารมนุษยศาสตร์ ๘ (กันยายน -
ธันวาคม ๒๕๒๑) : ๑-๘ ; ศิลปากร ๒๒ (กันยายน ๒๕๒๑) : ๑๑๘ - ๑๒๑.

ชจร สุขพานิช. "กบฏโลกกับน้ำเจ้า." จันทร์เกษม (พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๑๔), ๕ - ๑๐.

_____ . "พระยาวองค์ฟ้าวงไพโรช." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๓ (ธันวาคม ๒๕๑๒)
๓ : ๘ - ๑๐.

_____ . "พอลูนัมมิง - พระเจ้าไชยวรมันที่เจ็ด". วารสารศรีนครินทรวิโรฒ
พิชญ์โลก ๓ (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๐) ๑ : ๑๕ - ๒๒.

_____ . "สภาพการเมืองและสังคมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมทั้งแคว้นเขลียงสมัยก่อนตั้ง
กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี". รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัย
สุโขทัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญ์โลก (๑-๘ สิงหาคม ๒๕๒๐) :
๑๓ - ๓๘.

บริกส์, "ความเป็นมาและการใช้คำว่า ไท ไทย สยามและลาวในประวัติศาสตร์" จุลสารโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๔) ๔ : ๓ - ๒๒.

ปราณี วงษ์เทศ, "ข้อสังเกตเกี่ยวกับเมืองโบราณในภาคอีสานของไทย." จุลสารโครงการ
ตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๓
(กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๔) ๔ : ๒๒ - ๓๘.

- จิรติ คิงคกิตย. "บททดลองเสนอว่าควยวิวัฒนาการของระบบการเมืองของชนชาติไทยที่พูดภาษา
 ไท-ไต" วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๑๑
 (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๒๕) ๒ : ๒๕ - ๕๐
- จุลทัศน์ พยายามนท์. "ข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาวัตถุธรรมนิกาย มหายานในเจดีย์สถานบางแบบ
 แห่งอาณาจักรล้านนา". ใน ลานนาปริทัศน์. หน้า ๗๔-๘๓ พิมพ์ในวาระครบรอบปี
 คล้ายวันมรณะนางกิมช้อ นิมมานเหมินทร์, ๒๕๒๕
- เฉลิม อยู่เวียงชัย แผล. "คนไทยอพยพจากจีนหรือ" คุรุปริทัศน์ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๒๑) :
 ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๒๑) : ๕๕ - ๖๓.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ชุมชนอโยธยา-อยุธยา ปัญหาเรื่องวิวัฒนาการของเศรษฐกิจและ
 สังคม". เรื่องของสองนคร. สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, ๒๕๒๕.
- "บทความพิเศษ ประวัติศาสตร์ไทยกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจ." วารสารสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๕ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๕) ๑ : ๘๓ - ๑๐๐
- ชาร์ล เอฟ. เคย์ส์. "ความเป็นมาและการใช้คำว่า ไท ไทย สยาม และลาวในประวัติศาสตร์."
 ปรากฏใน วังษเทศ เวียงเวียงจาก "A Note on the Ancient Towns and cities
 of Northeastern Thailand." จาก Tonan Ajia Kenkyu The Southeast
 Asian Studies, Vol. 11. 4 March 1974. จุลสารโครงการตำราสังคม
 ศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๕) : ๕ - ๓๕.
- ณัฐภัทร จันทวิช. "ถิ่นกำเนิดและแนวอพยพของไทย." วารสารศิลปากร. ๒๕ (มีนาคม ๒๕๒๓) :
 ๕๐ - ๑๐๔.
- เคโซ สนวนานนท์. "ไปเมืองแสเที่ยวหนองแส." ศิลปวัฒนธรรม. (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒) : ๑๓-๓๕.
- "ถิ่นกำเนิดในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย." (บันทึกการอภิปรายของคณะกรรมการประวัติศาสตร์
 ประเทศไทย) ศิลปากร ๒๑ (พฤศจิกายน ๒๕๒๐) : ๕๓ - ๕๑
- ดิน รัตกนก. "เหมืองอ้ายฟ้า." จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
 ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๑๕) : ๕๒ - ๕๓.

- ทวี โทษีย์. "ไปเมืองโยนท (เวียงหนอง)." ศิลปวัฒนธรรม ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐) : ๔๔-๕๐
- ทานาเบ้, ซีเกฮารุ. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย."
วารสารธรรมศาสตร์ ๕ (ตุลาคม ๒๕๑๔ - มกราคม ๒๕๑๕) : ๓๐ - ๔๔.
- สว่างศักดิ์ ห่านบุญ. "เมืองคังเคิมในตำนานพื้นเมืองลานนา สมัยก่อนทริภุชชัยเงินยางเชียงลาว :
 การวิเคราะห์เบื้องต้น". วารสารธรรมศาสตร์ ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๒๕) : ๑๓๗-๑๔๕.
- ธิดา สาระยา. "การก่อตัวของสังคมสุโขทัยบนพื้นฐานของประวัติศาสตร์ จากตำนาน."
วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ๒ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๒๑) : ๕ - ๑๖.
- _____. "กำแพงเพชรภูเขาสู่ประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัย." เอกลักษณ์ไทย ๑
 (เมษายน ๒๕๒๐) : ๔๓ - ๔๗.
- _____. "สร้างบ้านแปลงเมืองระบบเมืองคูสถานันลูกหลวง". วารสารเมืองโบราณ ๔
 (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๒) : ๑๓ - ๒๖
- _____. "วัฒนธรรมทวารวดี กับการคลี่คลายของเมืองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา". ศิลปวัฒนธรรม.
 ๓ (กันยายน ๒๕๒๕) ๑ : ๑๖ - ๒๗.
- _____. "กัลปนากับการขยายตัวของชุมชน" เมืองโบราณ ๗ : ๑ (๒๕๒๔ - ๒๕๒๕)
- _____. "โครงสร้างสังคมชาวจีน ก่อนสมัยศตวรรษที่ ๒๐." วารสารสังคมศาสตร์ ๑๑
 (กรกฎาคม ๒๕๑๗) : ๓๒ - ๔๒.
- _____. "ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง." เมืองโบราณ ๖ (ตุลาคม-
 พฤศจิกายน ๒๕๒๒) : ๑๕ - ๒๓.
- _____. "สังคมสุโขทัย." วารสารวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๔ (มิถุนายน ๒๕๒๐) :
- นคร พันธุ์รงค์. "ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยยุคสุโขทัย." ศรีนครินทร์วิโรฒ พิษณุโลก ๒
 (มกราคม - เมษายน ๒๕๑๔) : ๓ - ๑๑.
- น. ฃ ปากน้ำ (นามแฝง) "ศิลปอาณาจักรพะเยา". วารสารเมืองโบราณ ๒ (เมษายน -
 มิถุนายน ๒๕๑๔) : ๒๕ - ๓๗.

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ "การใช้แผนที่ประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศค้นหาร่องรอยเมือง
โบราณ". วารสารศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ๓ (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๐)

๑ : ๒๓ - ๓๐.

นิติ แสงวัฒน์. "การค้นคว้าเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ." ศิลปากร ๒๕
(มีนาคม ๒๕๒๕) : ๓๗ - ๕๐.

ประทีป ชุมพล. "ทิวสูงหรือเจือง วรรณกรรมเอกของอีสาน". วารสารโลกหนังสือ ๓
(กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓) ๕ : ๕๖ - ๕๘.

_____ . "วินิจฉัยเมืองเชียงขึ้น". วารสารโบราณคดี ๔ (ตุลาคม ๒๕๑๕) : ๑๕๖ - ๑๖๑.

ประภา ศิริ. "บทวิเคราะห์ถิ่นไทยและเมืองเก่า". วารสารศิลปากร. ๑ : ๕ : ๕๕ - ๖๓.

ประเสริฐ ๗ นคร. "ประวัติศาสตร์ล้านนาจากจารึก." ศิลปวัฒนธรรม ๖ (เมษายน ๒๕๒๔)
๖ : ๔๘ - ๕๐.

_____ . "ประวัติศาสตร์สมัยก่อนไทยเข้ามาในเอเชียอาคเนย์." แถลงงานประวัติศาสตร์
เอกสารและโบราณคดี. ๑๓ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๒๒) ๒ : ๒๖ - ๓๑

_____ . "สมัยก่อนสมัยสุโขทัย." วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและโบราณคดี.
๑๓ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๒๒) ๒ : ๓๒ - ๓๖.

พรธมาศ จงวัฒนา. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับล้านนาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น."
วารสารสังคมศาสตร์ ๒ (๒๕๒๐) : ๕๖ - ๖๕.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. "แนวความคิดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของแคว้นสุโขทัย." วารสาร
ศิลปากร ๒๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ๖ : ๑๒ - ๒๖.

_____ . "เมื่อภาพของชาวไทยปรากฏขึ้นในฉากประวัติศาสตร์ไทย." วารสารศิลป
วัฒนธรรม ๑ : ๑ : ๗๐-๗๒

ภูษร ภูษะชน. "วิเคราะห์ปัญหาการสืบตระกูลของพระเจ้ามังราย." ศิลปากร ๒๐
(พฤศจิกายน ๒๕๑๔) : ๖๒ - ๗๓.

มนี พยอมยงค์. "วัฒนธรรมพื้นบ้านลานนาประเพณีสู่ขวัญควาย." ศึกษาศาสตร์ ๔
(ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๒๓) : ๗๓ - ๘๐.

มะลิ โคนสันเทียะ. "เมืองเก่าบ้านแม่คาน อำเภอสองยาง จังหวัดตาก." ศิลปากร
๑๗ (พฤศจิกายน ๒๕๑๖) : ๘๗ - ๑๐๘.

มานิต วลิลोकม. "เส้นทางคมนาคมในประเทศไทยสมัยโบราณที่มีความสัมพันธ์กับการคมนาคม
ทางทะเล." ศิลปากร ๒๓ (กรกฎาคม, ๒๕๒๒) : ๑ - ๕.

เรืองเดช บันเชื่อนชิตย์. "ภาษาไทยา". ภาษาและวัฒนธรรม ๑ (กรกฎาคม - ธันวาคม
๒๕๒๔) ๒ : ๕๔ - ๕๖

วิณะ วิวัฒพันธุ์. "วัฒนธรรมชาวเจ้าและชาวเหมียว . ความสัมพันธ์ที่ส่งผลไปสู่การสลายตัวของ
ศิลปะพื้นบ้านลานนาไทย." วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๓ (ตุลาคม ๒๕๒๒ - มีนาคม ๒๕๒๓) ๒ : ๕๐ - ๖๔

วิไลวรรณ ขนิษฐานนท์. "เชื้อสายไทในอัสสัม." วารสารโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
๖.๔ : ๘๘ - ๑๐๑

วิวัฒน์ เหมยพันธ์. "ประเพณีการปลุกบ้านของลานนา." เมืองโบราณ ๔ (มกราคม - มีนาคม
๒๕๒๑) : ๑๗ - ๓๐.

ศรีศักร วลิลोकม. "ชาวกับการพัฒนาของรัฐในประเทศไทย." ศิลปวัฒนธรรม.
๖ (พฤษภาคม ๒๕๒๔) ๓ : ๑๑๘ - ๑๒๔.

_____ . "ศรีบูร." วารสารโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๖.๔ : ๑๐-๒๖

_____ . "โยนก" วารสารเมืองโบราณ ๒ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๔) ๒ : ๔๕-๕๕

_____ . "เมืองลูกหลวงกับการปกครองไทยโบราณ." วารสารธรรมศาสตร์ ๔
กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ๒๕๑๔) : หน้า ๗๗ - ๘๐.

_____ . พระยา วารสารโบราณคดี ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ - มีนาคม ๒๕๑๑)
๓ : ๘๐ - ๘๕

- ศิลาชัย (นามแฝง). "โบราณวัตถุสถานเมืองน่าน." วารสารวัฒนธรรม ๒๑ (มิถุนายน ๒๕๒๕) : ๕๕ - ๖๔.
- สกรรจ์ จันทรัตน์. "นครทริภูมัยของชนชาติไทย." วารสารประวัติศาสตร์ ๑ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๑๔).
- สงวน โชติสุขรัตน์. "สิบริหาราชวงศ์." ศิลปากร ๑๔ (มีนาคม ๒๕๑๔) : ๓๓ - ๓๗.
- สงวน รอกบุญ. "เวียงคำอยู่ที่ไหน." โบราณคดี ๖ (พฤษภาคม ๒๕๑๔) : ๕๒ - ๖๐.
- _____ . "อันเนื่องมาจากพระพุทธรูปล้านช้าง." โบราณคดี ๖ (มิถุนายน ๒๕๑๔) : ๓๑ - ๔๐.
- สมคิด ศรีสิงห์. "ศรีสัชนาลัยอาณาจักรแรกของไทยทางแถบเหนือ." วารสารคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก ฉบับวิชาการศึกษา ๒๕๒๒ : ๑๗ - ๔๐.
- สมภาพ ภิมมย์. "เนื่องด้วยประวัติศาสตร์ของชาติไทย." ความรู้คือประทีป ๒๑ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๓) : ๑๕ - ๑๘.
- สมหมาย เปรมจิตต์. "ประวัติอิทธิพลลานนาไทย." วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๓ (ตุลาคม ๒๕๒๒ - มีนาคม ๒๕๒๓) ๒ : ๓๕ - ๔๔.
- สายสุนีย์ สุชนคร. "อาณาจักรลานนาไทย." อนุสาร อ.ส.ท. ๔ (กันยายน ๒๕๒๑) : ๖ - ๗, ๓๗ - ๓๘.
- สำราญ วงศ์พาทย์, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. "ป็นสันสมัยโบราณที่ลำพูน." ศิลปากร ๒๐ : ๓ : ๖๐ - ๖๖.
- _____ . "ป็นเมืองเหนือ." ศิลปากร ๒๐ : ๔ : ๕๕ - ๖๑.
- ดิบแสง พรหมบุญ, คร. "พระเจ้ารามคำแหงในประวัติศาสตร์ราชวงศ์หงวน." ศิลปากร ๑๕ : ๑ : ๓๘ - ๕๔.
- _____ . "ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับจีนในสมัยราชวงศ์มองโกล." วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์ ๒ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๒๑) : ๓๑ - ๔๔.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "จากคนไทถึงคนไทยจนเป็นประเทศไทย." ศิลปวัฒนธรรม ๑ (ธันวาคม ๒๕๒๒) : ๑๕ - ๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. "ยังมีบางอย่างที่ยังสงสัยและข้องใจ จิตร ภูมิศักดิ์; ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓ : ๕๒ - ๕๖.

สุรพล คำวิฑูร. "เวียงกุมกาม กุณูแจไขประวัติศาสตร์". มติชน. ๒ (ธันวาคม ๒๕๒๓) : ๑๑

แสง มนวิฑูร. "บันทึกการตรวจโบราณวัตถุสถานในจังหวัดภาคเหนือของอธิบดีกรมศิลปากร ครั้ง พ.ศ.๒๕๐๓". ศิลปากร ๔ : ๔ : ๕๓-๕๑.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "สภาพของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมลานนาไทย." ศิลปากร ๑๔ (มกราคม ๒๕๑๔) : ๕๖ - ๗๑.

อัลไต. "อาณาจักรสุโขทัยไม่ไกลมาจากน่านเจ้า." ศิลปวัฒนธรรม ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๒๒) : ๕๘.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "การขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงในสังคมลานนาไทย (ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๕๒๐)." สังคมศาสตร์. วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๓ (ตุลาคม ๒๕๒๒ - มีนาคม ๒๕๒๓) : ๑ - ๒๒

_____. "แรงงานในประวัติศาสตร์ลานนาไทย." สังคมศาสตร์ วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๓ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๒).

_____. "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลานนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑." วารสารธรรมศาสตร์ ๖ (มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๔) : ๔ : ๒๑.

ง. วิทยานิพนธ์

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นตามค้นฉบับโบราณในภาคเหนือ." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

อุษณีย์ ธงไชย. "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ.๑๘๐๕ - ๒๑๐๑." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

๑. หนังสือและเอกสารภาษาอังกฤษ

- Harrison, Brian. South East Asia. A short History. London : Macmillan Co., 1954.
- Buchanam, Keith. The Southeast Asian World. New York : Archer Books Doubleday & Co., 1968.
- Chumsai, Manich, M.L. History of Laos. Bangkok : 1967.
- Claessen, Henes J.M. and Peter Skalnik, editor. The Early State. New York : Monton Publishers, 1978.
- Coedes, George. The Indianized States of Southeast Asia. Edited by Walter F. Vella and Translate by Sudan Brown Cowing. Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1968.
- Coedes, George. The Making of Southeast Asia. Trans H.M. Wright. University of California Press, 1967.
- Cowan, C.D. and O.W. Walter. Editor. Southeast Asian History and Historiography. Ithaca : Cornell University Press, 1976.
- Credner, Wilhelm. "Culture and Geographical Observations made in the Tali (Yuman) Region, with special regard to the Nan-Chao Problem." Siam Society Bulletin, Translated by Eric Seidenfaden, 1935.
- Curties, Lilian Jahnsen. The Laos of North Siam. Philadelphia : Philadelphia Westminster Press, 1903.
- Exell, Frank Kingslay. The Land and People of Thailand. London : Black, 1960.
- Fitz Gerald, C.P. The Southern Expansion of Chinese People. London : Barri a Jenkins, 1972.
- Griswold, A.B. and Prasert na Nagara. "A Fifteenth-Centuries Siamese Historical Poem." in Southeast Asian History and Historiography pp.123 - 163. Edited by C.D. Cowan and O.W. Walters. Ithaca : Cornell University Press, 1976.
- Griswold, Alexander B. Towards a History of Sukhodaya art. Bangkok : Fine Arts Department, 1967.
- Hall, D.G.E. A History of South-East Asia. second edition. London : Macmillan & Co., 1965.
- Harvey, G.E. History of Burma. London : Frank Cass & Co, 1967.
- Hoontrakul, Likhit. The Historical Records of the Siamese-Chinese Relations. Third printing. Bangkok : 1967.

- Kasetsiri, Charnvit. The Rise of Ayudhaya. London : Oxford University Press, 1976.
- Kemp, Jeremy. Aspects of Siamese kingship in the seventeenth Century. Bangkok : Social Science Association Press of Thailand, 1969.
- Keyes, Charles F. The Golden Penninsular. New York : Macinilla Publishing Co., 1977.
- Kingshill, konrad. Ku Daeng - The Red Tomb : A Village Study in Northern Thailand. Chiangmai : Prince Royal's Collage, 1960.
- La Loubire, Simon de. The Kingdom of Siam. : London : Oxford University Press, 1969.
- Le May, Reginald Stuart. An Asian Arcady; the land and peoples of Northern Siam, Combridge : W. Heffer & Sons, 1926.
- Le May, Reginald. The Culture of South East Asia. the Heritage of India 3rd edition. London : George Allen & Unwin, 1964.
- Likhit Hoontrakul. The historical Records of The Siamese - Chinese Relations. Bangkok : Thai Swang Press, 1968.
- McGee, T.G. The Southeast Asian City. New York : Frederick A. Praeger, 1967.
- Muirhead, Thomson, R.C. Assam Valley : Beliefs and Cuntoms of the Assamese Hindus. London : Luzac, 1948.
- O'Connor, Richard A. A Theory of Indigenous Southeast Asian Urbanism. Research Notes and Discussions Puper No.38. In Stitute of.. Southeast Asian Studies, 1983.
- Potler, Jack M. Thai Peasant Social Structure. Chicago : The University of Chicago Press. 1976. 249 pp.
- Purcell, Victor. The Chinese in Southeast Asia. 2nd Edition. London : Geoffery Camburlege Oxford University Press, 1952.
- Saimong Mangrai, Sao. The Padaeng Chronicle and the Jengtung Chronicle Translated. Michigan papers on South and Southeast Asia, Center for South and Southeast Asian Studies. The University of Michigan, 1981.
- Seng, Cheng Han. The Land Systems of the Southern most China. New York : International Secretariat, Institute of Pacific Relations, 1949.
- Smith, Donald Eugene. Religion and Politics in Burma. New Jersey : Princeton University Press, 1965.

- Smith, Roger M. Cambodia's Foreign Policy New York : Cornell University Press, 1966.
- Smith, Ronald, Siam or the history of the Thais from earliest times to 1956 A.D. Bethesda : Md., Decatur Press, 1966, 109 pp.
- Taylor, Keith. "The Devolution of Kingship in Twelfth Century Ceylon." in Exploations in Early Southeast Asian State Craft. pp. 257-302. Edited by Kenneth R. Hall & John K. Whitmore. Michigan : Michigan Papers on South and Southeast Asia No. 11, 1976.
- Terwiel, B.J. Monks and Magic; An analysis of Religions Ceremonies in Central Thailand. Scardinavian Instutute terature. Bangkok : Ourzon Press, 1975.
- Thwin, Michael Aung. "Kingship the Sangha, and Society in Pagan." in Exploations in Early Southeast Asian State Craff. pp.205-256. Edited by Kenneth R. Hall & John K. Whitmore. Michigan : Michigan Papers on South and Southeast Asia No. 11, 1976.
- Van Roy, Edward. Economic Systems of Northern Thailand- Structure and Change. New York : Cornell University Press, 1971.
- Vella, Walter F., editor. Aspects of Vietnamese History. Hawaii : University of Hawaii, 1973.
- Wijeyewardane, Gehan. "A Note on Irrigation and Agriculture in North Thai Village". Felicitation Volume of Southeast Asian Studies Volume 2. pp. 258-259 Bangkok : The Siam Society, 1965.
- Walters, O.W. History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1982.
- Wood, William Alfred Rae. A History of Siam; from the earliest times to the year A.D. 1981. Bangkok : 1959.
- Young, Kenneth T. Jr. The Southeast Asia Crisis. Lyman M. Tondel, Jr. Editor. New York : Ociana Publication, Inc. Dobbs ferry, 1966, 226 pp.

๑. บทความภาษาไทย

- Anuman Rajadhon, Phya. "Kingchip in Siam" Journal of the Siam Society. XLII (July 1954) 1 : 1-10.
- Archimbanlt, C. "Religions Structures in Laos" Journal of the Siam Society. 52 (April 1964) 1 : 57-75.
- Brohen, John "Buddhism and Animism in a Burmare Viellage." Journal of the Siam Society. XXII (February 1963.) 2 :

- Coedes, G. "The Origins of the Sukhodaya Dynasty." Journal of Siam Society. XIV. (August 1921) 1 : 1-11
- Damrong, Prince H.R.H. "The Foundation of Ayuthia." Journal of the Siam Society. 1 (August, 1904) : 7-10.
- Davis, Richard. "Muang Matrifocality." Journal of the Siam Society. 61 (July 1973.) 2 : 53 - 62.
- Dhani Nivat, Prince "The old Siamese Conception of the Monachy." Journal of the Siam Society. XXXVI (December 1947) 2 : 91 - 106.
- Flood, E. Thadeus. "Sukhodhai-Monkol Relation." Journal of the Siam Society. LVII (July 1969) : 201-258.
- Grimm, T. "Thailand in the Light of Official Chinese Historiography A Chapter in the "History of the Ming Dynasty." Journal of the Siam Society. XLIX (July 1961) 1 : 1 - 20.
- Griswold, A.B. "The Pactan Between Sukhodaya and Nan " Journal of the Siam Society. LVII (January 1969) 1 : 57 - 100.
- Griswold, A.B. "Epigraphic and Historical Studies, No. 12 Inscription 9" and "No.13 the Inscription of Wat-Pra Yiin" Journal of the Siam Society. 62 part 1 (January 1974) 89-122, 123-142.
- Griswold, A.B. and Prasert na Nagara "Epigraphic and Historical Studies No. 19 An Inscription From Keng Tung (1451 A.D.)" Journal of the Siam Society. 66 (January 1978) 1 : 66 - 88.
- Griswold A.B. and Prasert Na Nagara. "REMARKS ON RELATIONS BETWEEN KENG TUNG AND CHIENG MAI BEFORE THE MID-16TH CENTURY." Proceeding Seventh IAHA Conference Vol. 2 (22-26 August 1977) : 1591 - 1604.
- Griswold, A.B. and Prasert na Nagara "An Inscription in Old Mon from Wieng Mano in Chieng Mai Province Epigraphic and Historical Studies, No. 6" Journal of the Siam Society. 59 (January 1971) 1 : 153 - 157.
- Hall, Kenneth R. The "Indianization" of Funan : An Economic History of Southeast Asia's First State". Journal of Southeast Asian Studies. XIII (March 1982) 1 : 81-106.
- Hutchinson, C.W. "Megaliths in Payab" Selected Articles from Journal of the Siam Society. II (1929 - 1953) BKK. 1954 p. 78-83.
- Hutchinson, C.W. "Sacred Images of Chiangmai" The Siam Society 5th Anniversary Commemorative. (Selected Articles from Journal of the Siam Society. Vol. II 1929 - 1953. pp. 54-73 Bangkok : The Siam Society, 1954.

- Keyes, Charles F. "New Evidence on Northern Thai Frontier." In Memoriam Phya Anuman Rajudhon. pp. 221-250 Edited by Tej Bunnag and Michael Smithies. Bangkok : The Siam Society, 1970.
- Kraisri Nimmanhaeminda. "The Lawa Guardian Spirits of Chiangmai." Journal of the Siam Society. 55 (July 1967) 2 : 185-225.
- Lim, Aurora Roxas. "Buddhism in Early Southeast Asia." Asian Studies. XI. (April 1973) 1 : 75-97.
- Ligat, R. "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam" Journal of the Siam Society. XXXVIII (January 1950.) : 9-31.
- Luce G.H. "The Early Syams in Burma's History." Journal of the Siam Society. XLVI (November 1958) 2 : 123-214.
- Luce, G.H. "The Early Syams in Burma's History" A Supplement Note". Journal of the Siam Society. XLVII (June 1959) 1:1-102.
- Masuo, T. D.C.L. "Researches into Indigenous Law of Siam as a study of Comparative Jurisprudence." Journal of the Siam Society. 2 (April 1905) 1 : 14 - 18
- Owen, Norman G. "The Rice Industry of Mainland Southeast Asia 1850 - 1914" Journal of the Siam Society. Vol. 59 part 2 (July 1971) 75 - 144. Journal
- Padmeswar, Gogoi. "The Political Expansion of the Mao Shans." Journal of the Siam Society. XIIIV (August 1956) : 125-138.
- Penth, Hans. "The Fortifications of Chiang Sen" In Memorians of Phya Anuman Rajadhon. pp. 349 - 352. Bangkok : The Siam Society, 1970.
- Penth, Hans. "Old Phrao". Journal of the Siam Society. 60 (January 1972) 1 : 373 - 378)
- Penth, Hans. "A Note on old Tak." Journal of the Siam Society. 61 (January 1973) 1 : 183 - 186.
- Praja Kitkarachakr, Phya. "On the Menam Mum and the Provinces in the past." Journal of the Siam Society. 1 (August 1904) : 175 - 190.
- Rajani, Chand Chirayu; M.C. Remarks on "The Lion Prince : Journal of the Siam Society. 65 (January 1977) 1 : 281-291.
- Sakamaki, Shunzo "Ryuku and Southeast Asia." Journal of the Siam Society. XXIII (May 1964) 3 : 383 - 390.

- Seidenfaden, Erick. "Giant Early Man from Lawa and South China, with 2 plates." Journal of the Siam Society. XXXVIII (January 1950) 1 : 1 - 8.
- Seidenfaden, Erick. "Notes and Queries Mon Influence on Thai Institutions." Journal of the Siam Society. XXXVI (September 1946). 1 : 39 - 42.
- Sharp, Ruth and Lauriston. "Some Archeological Sites in North Thailand." Journal of the Siam Society. LII (July 1964) 2 : 223 - 243.
- Sockmono "Early Civilization of Southeast Asia" Journal of the Siam Society. XLVI (June 1958) 1 : 17 - 20.
- Swearer, Donald K. "Myth, Legend and History in the Northern Thai Chronicles; Journal of the Siam Society. 62 (January 1974). 1 : 67-88.
- Takaya, Yoshikazu. "Phisiography of Rice Land in the Chao Phraya Basin of Thailand : Tonan Ajia Kenku (The Southeast Asian Studies). 9 (1971) 3 : 375 - 397.
- Vanroy, Edward. "An interpretation of Northern Thai peasant economy" Journal of Asian Studies. XXVI (1967) 3 : 421- 432.
- Vickery, Michael. "A New Tamnam about Ayudhya". Journal of the Siam Society. 67 (July 1979) 2 : 123 - 186.
- Vickery, Michael. "Review Article A Guide Throught Some Recent Sukhothai Historiography." Journal of the Siam Society. 66 (July 1978) 2 : 182 - 246.
- Vickery, Michael. "The Lion Prince and Related Remarks on Northern History." Journal of the Siam Society. 64 (January 1976) 1 : 326 - 376.
- Waltors, O.W. "Chen-li-fu A State on the gulf of Siam of the begining of the 13th Century." Journal of the Siam Society. XLVII (November 1960) 2 : 1-36.
- Wijayewardence, Gehan. "The Language of Courtship in Chiangmai." Journal of the Siam Society. LVI (January 1968) 1 : 9-32.
- Wyatt, David K. and Dian Murry. "King Mangrai and Chieng Peng." Journal of the Siam Society. 64 (January 1976) 1 : 378-381.

ช. วิทยานิพนธ์ภาษาอังกฤษ

Anan Ganjanabandh. "Early Lan Na Thai Historiography : An Analysis of the Fifteenth and Sixteenth Centuries Chronicles." Master Thesis, Cornell University, 1979.

Sunait Chutintaranond. "Political Kinship Relations in Early Thai History" Master Thesis, Cornell University, 1982.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผนวก ก.

ย้ายพักกับการยกเมืองทริภุญชัย

ที่เมืองทริภุญชัยภายหลังจากที่มั่งรายไคส่งย้ายพักไปทริภุญชัยในปี ๑๔๑๗ แล้ว อ้ายฟ้าไคไปอาสารับราชการกับพระยาธิราช กษัตริย์ทริภุญชัย ในเมืองท่งลาว โดยใข้บอกว่าถูกขับไล่ออกจากเมืองเชียงราย บุคคลิกภาพของอ้ายฟ้าคงเป็นคนเฉลียวฉลาดและมีความรู้ในราชการงานเมืองดี พระยาธิราชจึงรับไว้ใช้สอยในราชการระดับสูง ในหนังสือตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า เมื่อครั้งที่อยู่เมืองเชียงรายพระยามั่งรายเลี้ยงให้เป็น "นายหนังสือและเก็บส่วยเข้า ฐู่ ไคดอยคักคำ ฉลาดอาจรรู้ซัน" * เมื่อไปอยู่กับพระยาธิราชแล้วก็ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้รับราชการในลักษณะเดียวกัน ซึ่งจักเป็นหน้าที่ในระดับสูงของราชสำนัก อ้ายฟ้าไคปฏิบัติราชการจนเป็นที่พอใจของพระยาธิราช ในระยะแรกจนได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจการของราชสำนักและกิจการในเมืองท่งปวง เมื่อถูกราชอำนาจไคแล้วจึงบิคกันไม่ให้ผู้ใดเข้าถึงพระยาธิราชได้ จากนั้นจึงกระทำกรไให้ขนนางขาวเมืองเกลียดพระยาธิราชด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ๒ จนประสบผลสำเร็จ จึงไคส่งชาวไทแก่พระเจ้ามั่งรายยกทัพเข้าไปยึดเอาเมืองทริภุญชัยในปี พ.ศ. ๑๔๒๔

เกี่ยวกับอ้ายฟ้าในราชสำนักทริภุญชัยนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ไคให้ข้อสังเกตว่ามีข้อความในกฎหมายหลายฉบับระบุว่า "บุคคลผู้รู้สันฐานทางประเทศ" เป็นบุคคลหรือไพร่เมืองชั้นดี และจักว่าเป็นไพร่ที่หาไคยาก ถ้าทำผิดไคโทษสูงสุดให้เนรเทศแทนการประหารชีวิต ไคยเหตุนี้พระยาธิราชจึงยอมรับและยกย่องอ้ายฟ้าให้รับราชการไคยศศักดิ์สูง ในฐานะที่อาจเป็นบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเมืองเชียงรายเชียงแสน ผาง ก็ไคว่าคนในเมืองทริภุญชัย และ

* ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมณฑล, ๒๕๐๔),

หน้า ๑๑

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖ - ๔ และดู ถิ่น รัตนก "เหมืองอ้ายฟ้า" จุลสาร

โครงการคำวรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๑๔): ๔๒ - ๔๗

นอกจากนั้นก็คงขอล้างเกตุด้วยว่า พระยาอุบาอาจจะมีความซัดแย้งกับขุนนางของตน จึงไต่ยกย่อง
อ้ายฟ้าเป็นผู้ช่วยของพระองค์ทุกคืน โดยไม่เฉลียวใจว่าจะเป็นที่รักของพระยามังราย ๓

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเรื่องราวของอ้ายฟ้าค่อนข้างจะเป็นตำนาน แต่เหตุการณ์ข้างเคียง
ก็เหมือนจะยืนยันว่าเป็นความจริง เพราะตำนานกล่าวถึงการขุดเหมืองแข็งหรือเหมืองอ้ายฟ้า
ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า เหมืองแก้วเหมืองอ้ายฟ้านี้เกิดจากการเกณฑ์แรงงานคนชาวเมืองหริภุญชัย
ขุดลำเหมืองขนาดใหญ่ขึ้นมาจากเหนือเมืองหริภุญชัยผ่านบริเวณไร่นาที่แล้งนำไปตกที่ลำน้ำแมกวง
ในเมืองหริภุญชัย ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เหมืองนี้มีความยาวทั้งสิ้น ๑๗,๐๐๐ วา (๓๔ กม.)
นับแต่เหนือสบบแมแดง (ปากน้ำแดง) ทางปากกระวันออกของลำน้ำปิงสองมา การขุดเหมืองคราวนี้
อาจนับว่าเป็นการเกณฑ์แรงงานไฟครั้งใหญ่มากในประวัติศาสตร์ของล้านนา โดยใช้คนที่เกณฑ์มา
จากพื้นนาต่าง ๆ วันละ ๕ หมื่น และกองเรียก (กองทหาร?) ของพระยาอุบาอีกวันละ ๔ หมื่นคน
ใช้เวลาทั้งสิ้น ๔ เดือนจึงแล้วเสร็จ ระยะเวลาที่อ้ายฟ้าเกณฑ์คนเหมืองนั้นคงทำความทุกข์ยาก
ให้แก่ไพร่ฟ้าของหริภุญชัยไม่น้อย อาจเทียบได้กับภาระอันหนักหน่วงที่ชาวเขมรพระนครต้องถูกเกณฑ์
แรงงานไปสร้างขอมปราสาทหินขนาดย่อมแห่งหนึ่งไว้ที่เดียว เพราะเป็นการขุดเหมืองในยามหน้า
แล้งดินแข็งนัก "คนทั้งหลายมาขุดเหมืองวันนั้น เป็นวันร้อนโหมล้าบากนัก ทากันอีกคราง ... ว่า
เราขุดเหมืองปางนี้แข็งนักแล..." (จึงได้ชื่อว่า "เหมืองแข็ง" ภายหลังเมื่อถึงแผ่นดินพระเจ้า
"ทือนา" (พระยาทือนา พ.ศ. ๑๔๕๐ - ๑๔๗๒) จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "เหมืองแก้ว" ดังปรากฏ
ในปัจจุบัน) ๕ แล้ววีรกรรมของอ้ายฟ้าในคราวนั้นจึงเป็นที่ความชอกช้ำของชาวเมืองหริภุญชัย
ที่อ้ายฟ้าไปให้แก่พระยาอุบา แต่ให้ผลประโยชน์มหาศาลแก่บ้านเมืองในสมัยมังรายในเวลาต่อมา

คณยวิทยาทรพยากร

๓ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ; สมัยราชวงศ์มังราย
และสมัยพม่าปกครอง", ใน ล้านนาไทย (เชียงใหม่ : อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดประบรมราชา-
นุสาวรีย์สามกษัตริย์, ๒๕๒๖ - ๒๕๓), หน้า ๒๓๔

๔ ประชากรจักรจักร (แจ่ม บุณนาค), พงศาวดารโยนก (พระนคร : คลังวิทยา,
๒๕๑๖), หน้า ๒๕๔

๕ เรื่องเดียวกัน.

ในปีนั้นคือปี พ.ศ. ๑๘๒๘ หลังจากอายุฟ้าโต้ดำเนินกศโลบายหลายอย่างในเมืองทริภุชชัย สำเร็จจนชาวเมืองเกลี้ยกัษงพระยาธิบดีมาทันหมดแล้ว จึงส่งข่าวให้พระยามังรายนำกองทัพลำเข้ายึด ทริภุชชัย โดยไ้เส้นทางผ่านทางเมืองฝาง และระหว่างทางเข้าสู่ทริภุชชัยก็ให้สร้างเวียงคาม รายทางหลายแห่ง เช่นที่แจ้ล็ก (แจ้ล็ก) เมืองป่าว (เมืองพร้าว) ที่ห้วยทก ผ่านเมืองแกน คำชาน (แม่ชะจาน) ยึดครองทริภุชชัยไว้ได้ ส่วนพระยาธิบดี อายุฟ้าแนะนำให้หนีไปอยู่กับโอรส (บางฉบับว่าอนุชา) ชื่อพญาเบิกที่เมืองเซลาจค

การยึดครองทริภุชชัยโต้ในปีดังกล่าวนี้ไม่มีการปะทะและไ้กำลังเข้ารุกรานแต่อย่างใด จึงไ้ให้เห็นว่า การไ้กลอบายไ้ศึกของอายุฟ้าประสบผลสำเร็จ สามารถทำให้มั่งรายครอบครอง เมืองทริภุชชัยซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่โดยไม่เสียเลือดเนื้อ นับเป็นการเริ่มต้นศักราชของการรวม อาณาจักรใหม่ควยลังค

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภูมิหลังและความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เข้ามาในล้านนาไทย :

ข้อสัง เกตจากเอกสารพื้นเมือง

ตำนานพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารประเภทตำนานของล้านนานั้นพบว่า มีที่มา ๒ สาย สายหนึ่งมาจากทางทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้เข้าสู่ลุ่มน้ำปิง โดยมีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (ศักราชในตำนาน) จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ อีกสายหนึ่งมาจากทางทิศเหนือเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำกกและอิง ตั้งแต่ครั้งระยะต้นพุทธกาลเป็นต้นมา

ตำนานพุทธศาสนาที่เข้าสู่ลุ่มน้ำปิง

ตำนานความเป็นมาของพุทธศาสนาที่เข้าสู่ลุ่มน้ำปิง ปรากฏอยู่ในเอกสารสำคัญ เช่น ตำนานมูลศาสนา และจินกาลมาลีปกรณ์ โดยกล่าวว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาในลุ่มน้ำปิงครั้งแรก ในสมัยพระนางจามเทวี ซึ่งได้เสด็จมาจากเมืองละโว้มาครองหริภุญชัย โดยนำเอาพระภิกษุสงฆ์ ผู้ทรงไตรปิฎกมาประดิษฐานในหริภุญชัยครั้งนั้นถึง ๕๐๐ รูป พุทธศาสนาที่เข้ามาครั้งนั้นได้รับการบูรณะฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในสมัยพระเจ้าอาทิจจราช กษัตริย์เมืองหริภุญชัยในระยะประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งตำนานในตอนนั้นระบุว่า ได้มีการค้นพบพระบรมธาตุและ ได้มีการก่อสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุขึ้น (พระบรมธาตุหริภุญชัย)

หลักฐานโบราณคดีมีส่วนสนับสนุนเนื้อหาตำนานส่วนนี้มาก เนื่องจากศิลปะและโบราณวัตถุ สถานที่พบในบริเวณเมืองหริภุญชัยในลุ่มน้ำปิงสมัยก่อนล้านนามีอายุอย่างเก่าที่สุดอยู่ในประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ลงมา เป็นลักษณะแบบเดียวกับศิลปะของยุคทวารวดีที่เจริญอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่นครปฐม ราชบุรี และละโว้ โดยเฉพาะที่ละโว้ อันเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมแห่งหนึ่ง ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า พระนางจามเทวีได้เสด็จไปจากเมืองนี้ นอกจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างละโว้กับหริภุญชัย ในตำนานยังมีต่อเนื่องมาจนถึงจนกระทั่งสมัยหลังก็จะกล่าวต่อไป

หลักฐานจำพวกศิลาจารึกที่พบในศรีอยุธยาในศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ นั้นใช้ภาษามอญโบราณ ซึ่งเป็นแบบเดียวกับที่ใช้อยู่ในเมืองละโว้ จารึกกิจการที่พระมหากษัตริย์ของศรีอยุธยา ได้กระทำต่อ พุทธศาสนา การสร้างวัดเจ็ทีย์ และกัลปนาพรสถาน จึงเชื่อว่าอิทธิพลวัฒนธรรมพุทธศาสนา มาจากทวารวดีได้แผ่เข้าสู่เมืองศรีอยุธยาในสมณนำปิงมาแล้วก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อาจจะตั้งแต่ สมัยพระนางจามเทวีตามที่ปรากฏในตำนานแล้วก็ได้ พุทธศาสนาที่เข้าสู่ศรีอยุธยานั้นเป็นพุทธศาสนา หินยานรุ่นเก่า เช่นเดียวกับที่ปรากฏในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยทวารวดี

หลังจากสิ้นสมัยราชวงศ์เมืองศรีอยุธยาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แล้ว ราชวงศ์ใหม่คือ "มังราย" ได้ครอบครองลุ่มแม่น้ำปิง พระพุทธศาสนาหินยานลัทธิใหม่ได้เข้ามาประดิษฐานอีก ซึ่งเริ่มในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ตรงกับสมัยของพระเจ้ากือนากษัตริย์เมืองเชียงใหม่ การเข้ามา ของพระพุทธศาสนาครั้งนี้ ครั้งแรกเข้ามาโดยยานพระเถระที่ไปศึกษาลัทธิเถรวาทลังกาวงศ์จาก มอญ ผ่านสุโขทัยเข้าสู่ลานนา แลต่อมาครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้มีพระสงฆ์พื้นเมืองของ ลานนาไทยเดินทาง ไปศึกษาพุทธศาสนาโดยตรงจากลังกาได้กลับมาประดิษฐานพุทธศาสนาเถรวาท นิกายใหม่อีกกลุ่มหนึ่ง จึงทำให้เกิดมีคณะนิกายของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาหินยานอยู่ ๓ คณะนิกาย คณะนิกายหนึ่ง เป็นของพระภิกษุพื้นเมืองเดิมซึ่งเข้าใจว่าเป็นคณะนิกายสงฆ์ที่สืบทอดมาจากสมัย ศรีอยุธยา คณะที่สองเป็นคณะนิกายรามัญที่มาจากพระเถระเมืองสุโขทัย และคณะที่สาม เป็นคณะสีหลที่พระภิกษุพื้นเมืองลานนาได้ไปศึกษามาโดยตรง

ตำนานความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในลุ่มแม่น้ำปิงมีพระภิกษุสงฆ์ของคณะนิกาย ที่ ๓ นี้ได้ช่วยกันแต่งขึ้น โดยมีเนื้อหารายละเอียดมากมายต่างกันไป แต่ทั้งพุทธศาสนาที่เข้ามา สมัยเมืองศรีอยุธยาและสมัยลานนาไทยเชียงใหม่ ก็ได้รับการกล่าวรวมเข้าไว้ด้วยกันทั้งสองระยะ ตำนานพระพุทธศาสนาของภิกษุนิกายสีหลได้แก่ จินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเน้นเรื่องราวของคณะสีหล นิกายเป็นสำคัญ โดยระบุผู้แต่งควยว่าเป็นพระเถระในคณะนิกายนี้ ตำนานฉบับนี้แต่งเป็นภาษาบาลี ตำนานของพระภิกษุนิกายรามัญ ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ซึ่งเน้นเรื่องราวของคณะรามัญนิกาย เป็นพิเศษเช่นกัน ส่วนตำนานพุทธศาสนานิกายพื้นเมืองเดิมของศรีอยุธยานั้นไม่มีตัวอย่างที่เขียนไว้ โดยเฉพาะ แต่มีความละเอียดอยู่ในจามเทวีวงศ์มากกว่าตำนานฉบับใด ๆ ทั้ง ๆ ที่โครงเรื่อง

ของตำนานฉบับนี้เป็นเรื่องราววงศ์ครองเมืองหรืออุษยวงศ์ แต่ใจความส่วนใหญ่ก็ใกล้เคียง
ความเป็นมาและกิจการพระพุทธศาสนาที่เข้ามาครั้งสำคัญตั้งแต่สมัยจามเทวี และมีภาพพื้น
ครึ่งยิ่งใหญ่สมัยพระเจ้าอาทิจจ์ เนื้อความของตำนานฉบับนี้จึงลงเคลื่อนสมัยของอาทิจจราช
เท่านั้น ตำนานฉบับนี้อาจแต่งขึ้นโดยฝีมือของพระภิกษุภายในเมือง

ตำนานพุทธศาสนาที่เข้ามาในลุ่มแม่น้ำกก

ในตำนานอีกสายหนึ่งซึ่งไม่ใช่ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ หรือจามเทวีวงศ์
แต่เป็นตำนานของกลุ่มราชวงศ์ครองเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำกกและน้ำอิง นั้นตำนานพวกนี้มีไต่เอ่ย
ถึงพุทธศาสนาที่เข้ามาในลุ่มแม่น้ำอิง เลยแควนอย แควลาวถึงพระพุทธศาสนาที่เข้ามาทางคาน
ทิศเหนือ เรื่องราวความเป็นมาของพุทธศาสนาที่มาจากคานนี้ ไม่มีตำนานประวัติพุทธศาสนาที่
เข้ามาคานนี้โดยตรงทั้งที่ตำนานมูลศาสนา หรือชินกาลมาลีปกรณ์ที่เล่าประวัติพุทธศาสนาใน
ลุ่มน้ำอิง แต่มีเรื่องความเป็นมาอยู่ในตำนานสำคัญหลายฉบับ เช่น ตำนานเมืองสุวรรณ
โคมคำ ตำนานสิงหนวัติ และตำนานเมืองเงินยางเชียงแสน เป็นต้น เรื่องราวของพุทธ
ศาสนาในภูมิภาคนี้ในตำนานกล่าวว่ามีพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าและพระเถระองค์สำคัญเช่น
พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า บริเวณเมืองสุวรรณโคมคำ (ถ้ากมก) ต่อไปจะกลายเป็นสถานที่
ประดิษฐานพระสารีริกธาตุและพระพุทธศาสนา (การอ้างเช่นนี้เป็นลักษณะเดียวกับที่ตำนานพุทธ
ศาสนาเช่นในตำนานมูลศาสนาและจามเทวีวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดชาวเมงค
บุตร ในลุ่มน้ำอิงว่า ต่อไปจะมีพระราชองค์หนึ่ง (อาทิจจราช) มาฟื้นฟูบูรณะพุทธศาสนา)

ในตำนานสิงหนวัติมีความค่อนข้างชัดเจนกล่าวถึง มหาเถรกัสสปนำพุทธศาสนาและ
พระสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังเมืองโยนกนาคพันธ์ของตระกูลสิงหนวัติ โดยมีกษัตริย์องค์สำคัญ
ของราชวงศ์นี้คือ พระยาอชุตราช เป็นผู้อุปถัมภ์และทำการประดิษฐาน โดยการสร้างพระธาตุ
บรรจุพระบรมธาตุไว้ที่ภูเขาคอยคง (คอยสามเส้า) ณ บริเวณอันเป็นที่อยู่ของพวกลัวะ ตระกูล
ลาวกะยูและปู่เจ้าลาวจก เรื่องราวของกลุ่มราชวงศ์เมืองโยนกนาคพันธ์นี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับ
กลุ่มชนทางใต้หรือลุ่มแม่น้ำอิงเลย แต่ผูกพันกับชุมชนทางเหนือที่เมืองแม่คือ เมืองราชคฤห์
นครหลวงไทยเทศที่กลุ่มผู้นำเมืองนี้อพยพลงมา ทิศทางการเข้ามาของพุทธศาสนาจึงผ่านมาทาง
เมืองแม่ที่อยู่เหนือขึ้นไปในทางตอนใต้ของจีน พระเถระองค์สำคัญนอกจากพระมหากัสสปแล้ว

ยังมีพระมหาเถรเจ้าจายนะ และพระเถระวัชรโพธิ์อีกสององค์ ที่ตำนานกล่าวถึงว่าเป็นผู้นำเอาพระบรมธาตุและพระภิกษุในพุทธศาสนา เข้ามายังเมืองโยนกก่อนที่จะเสด็จกลับคืนไปสู่เมืองราชคฤห์ - นครหลวง

พระภิกษุเถระทั้งสามนี้ตามหนังสือประวัติพุทธศาสนาของอินเดียนไค้^(๑) กล่าวว่า เป็นเถระที่เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก (ฝ่ายมหายาน) ส่วนพระมหากัสสปะนั้นเป็นเถระชาวทมิฬเมืองโจละ^(๒) พระมหากัสสปะ เป็นเถรวัชรยานชาวเมืองอุชเชนี^(๓) ส่วนพระมหาเถระวัชรโพธิ์เป็นพระภิกษุชาวเมืองไบทิกันคะ ในภาคหยาประเทศ เป็นพระภิกษุฝ่ายมหายานนิกายวัชรยาน มหาเถรองค์นี้ไค้เคยไปลังกาและพำนักที่อุทัยวิหาร ก่อนที่จะเดินทางกลับมาอุษุมิ จากนั้นไค้เดินทางไปยังประเทศจีน เพื่อเผยแพร่พุทธศาสนาพร้อมศิษย์ชื่อ อโมฆวัชระ และถึงแกมรณภาพในจีน เมื่อปี ค.ศ.๗๓๐ (พ.ศ.๑๒๗๓)^(๔) การเดินทางไปจีนของพระภิกษุเถระองค์นี้มีเค้าความสัมพันธ์กับเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานสิงหนวัติมาก นิกายพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของเถรองค์นี้น่าจะมีส่วนแผ่ขยายเข้าสู่ลุ่มน้ำกกในระหว่างการเดินทางไปเผยแพร่ของนิกายนี้ยังจีนไค้ โดยเฉพาะเส้นทาง การเดินทางไปจีน ซึ่งอาศัยคอนเท้นของพม่ามาและทลยูนนานตอนใต้ของจีนเข้าไป ซึ่งบริเวณแถบนี้มีกลุ่มชนซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติวัฒนธรรมระหว่างกันอย่างมาก ซึ่ง "นครราชคฤห์" ของกลุ่มชนไทยเมื่อนั้นกล่าวถึงว่าเป็นส่วนหนึ่งของบริเวณมณฑลตอนใต้ของจีน^(๕) ซึ่งอยู่ในเส้นทาง การเดินทางของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายวัชรยานนี้

โดยเหตุที่เรื่องราวของมหาเถรวัชรโพธิ์ในตำนานกับมหาเถรวัชรโพธิ์ในประวัติศาสตร์ มีความสัมพันธ์กันอย่างมากกับพื้นที่ที่เอกสารทั้งสองประเภทกล่าวถึง จึงน่าสังเกตว่าการเข้ามา

(๑) พระชัยมรัตนเถร, พระพุทธศาสนาในอินเดียนไค้ แปลเป็นภาษาไทยโดย ช. สุเชาว์. (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐)

(๒) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗

(๓) ทรงวิทย์ แก้วศรี, พุทธศาสนาในเอเชียไค้ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก หลวงกัมปนาท แสนยากร ณ เมรุพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๑๔), หน้า ๕๗.

(๔) พระชัยมรัตนเถร, พุทธศาสนาในอินเดียนไค้, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑.

(๕) อาทิมานิต วัลลิโคคม, ใน ตำนานสิงหนวัติ ฉบับสอบค้น (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔)

ของพุทธศาสนาของ เมืองในแถบลุ่มแม่น้ำกกน่าจะมาจากทางทิศเหนือขึ้นไป นอกจากนั้นจาก การพบหลายเงินขรมณ์นครของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่เมือง เชียงแสนอันเป็นบริเวณที่ตั้งของ เมืองโยนกนาถพันธมาแต่โบราณ ก็เป็นหลักฐานอันสอดคล้องกับนิกายพุทธศาสนาของมหาเถร วัชรโพธิ และของชนที่นับถือกันอยู่ในจีนซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปในหลักฐานชั้นหลังลงมากล่าวคือ ใน จินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเป็นตำนานที่เขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ปรากฏชื่อพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อ จันทเถระ เเถระองค์นี้เป็นพระในนิกายพื้นเมืองเดิมชาวเมืองมอญ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำกก ต่อมาไ้เข้าวชิใหม่ในนิกายสีลของสำนักวัดป่าแดง แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งซึ่งพระเถระองค์นี้ขึ้นไป ึ่งสาธยายมนตร์ บรมยอกุเขาคอยสุเทพ เพื่อเพิ่มพูนกำลังปัญญา ซึ่งชี้ให้เห็นว่านิกายพุทธ ศาสนาที่เข้ามาในลุ่มน้ำกกจึงน่าจะเป็นลัทธิมหายานมาแต่เดิม นอกจากนั้นก็ยังพบว่าองค์พระ ราชครูเจ็ทหลายแห่งในเมือง เชียงแสนได้รับการสร้างขึ้นโดยมีคติมหายานผสมอยู่ด้วย ต่างจาก พุทธศาสนาที่เข้ามาในลุ่มน้ำปิง

นอกจากตำนานสิงหลวิคแล้วในพงศาวดาร เมืองเงินยาง เชียงแสน ซึ่งกล่าวถึง เรื่อง ราวของตระกูลลาวจก ก็ได้กล่าวถึงธรรมราชาอีกองค์หนึ่งคือ พอชุนจอมธรรม ขุนองค์นี้มีชีวิต อยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ก่อนที่จะมีเรื่องราวของขุนเจืองฟ้า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗) ขุนองค์นี้แยกตัวออกมาจากเมืองแม่ที่หิรัญนครเงินยางลงมาถึงเมืองพะเยา ไ้ทำการฟื้นฟู บูรณะพุทธศาสนาอย่างมากจนได้ชื่อเป็นขุนจอมธรรม แต่เรื่องราวของขุนองค์นี้ไม่มีในตำนาน พุทธศาสนาของฝ่ายที่ไ้รับมาจากทางใต้เช่นเดียวกับเรื่องราวของ จามเทวี อาทิตยราช หรือ สุมณเถระ ซึ่งเป็นกษัตริย์และพระภิกษุเถระในลุ่มแม่น้ำปิงก็ไม่ปรากฏในตำนานของกลุ่มชนใน ลุ่มน้ำกก เช่นกัน

เรื่องราวความเป็นมาของพุทธศาสนาตอนก่อนที่จะมีลัทธิเถรวาทลังกาวงศ์ เข้ามาใน ราชอาณาจักรล้านนาในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นี้ จึงพอมองเห็นได้เป็น ๒ ทางตามที่กล่าวมา ข้างต้น แต่หลังจากครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ผ่านไป กระแสความนิยมและการสนับสนุน พุทธศาสนาฝ่ายใหม่จากลังกาของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่เชียงใหม่ ซึ่งไ้ครอบครองอำนาจ เหนือดินแดนทั้งลุ่มแม่น้ำปิงและน้ำกก ไ้เริ่มกระจายลัทธิพุทธศาสนาใหม่นี้เข้าสู่ดินแดนต่าง ๆ ทั่วไป โดยเฉพาะคณะนิกายสีล โดยการสนับสนุนของกษัตริย์และเมืองแก้ว ถึงกับมีสำนัก วัดป่าแดง (วัดแพะป่าตั้ง) ปรากฏอยู่แทบทุกเมืองในราชอาณาจักร ตั้งแต่เมืองน่านในทางทิศ ใต้ไปจนถึงเมืองเชียงตุง ในทางทิศเหนือสุดของพระราชอาณาเขต.

ผนวก ค.

ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงสถานะของ
กษัตริย์ล้านนาในหลักฐานตำนานพื้นเมือง

สาระสำคัญของรัฐในตำนานพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ ลงมาเกี่ยวข้องกับ ๒ เรื่อง
ซึ่งแยกออกจากกันไม่ออก คือ กษัตริย์ และพุทธศาสนา

ในคติทางพุทธศาสนา กษัตริย์หมายถึงผู้ยังความปิติให้เกิดแก่หมู่ชน ซึ่งพัฒนามาจากคำ
อีกหลายคำ เช่น สมมติราช ราชา และชัตติยะ เป็นต้น ในคติฮินดู กษัตริย์มีสถานะเป็นสมมติ
เทพ อันเสมือนเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งหรือเป็นปางอวตารของเทพเจ้า รัฐที่มีกษัตริย์เป็นเทวราช
นี้ปรากฏอยู่ที่เขมรนครวัดมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ อยู่ชยาก็เป็นรัฐหนึ่งที่ไคแบบอย่างลัทธิ
เทวราชของเขมรนครวัดนำมาใช้ ผสมผสานกับคติกษัตริย์ในพุทธศาสนา กษัตริย์ในตำนานและ
ประวัติศาสตร์ของล้านนามีสถานะซึ่งแตกต่างจากกษัตริย์ของเขมรนครวัด และอยู่ ขยตรงที่ไม่มีคติ
เทวราชาเข้ามาอิทธิพล กษัตริย์ล้านนาเป็น "ธรรมราชา" หรือ "ธรรมิกราช" ซึ่งเป็นเทว
คามคติพุทธศาสนาหินยาน โดยเฉพาะอิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่เข้ามาในล้านนาในระยะ
พุทธศตวรรษที่ ๒๐ กษัตริย์นับตั้งแต่พระเจ้ากือนาเป็นต้นมาเป็นแบบอย่างของกษัตริย์ในคติพุทธศาสนา
แทบทุกพระองค์

เรื่องราวของกษัตริย์ในตำนานพื้นเมืองล้านนากล่าวถึงมูลกำเนิดของกษัตริย์ว่ามาจาก ๒
ตระกูลสำคัญ คือ ตระกูลพระนางจามเทวีแห่งเมืองหริภุญชัยในลุ่มแม่น้ำปิง และตระกูลปู่เจ้าลาวจก
แห่งเมืองเงินยางในลุ่มแม่น้ำสาย-กก ซึ่งที่มาของ ๒ ตระกูลนี้ตำนานกล่าวว่าเกิดขึ้นในระยะ
ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ตระกูลพระนางจามเทวีครองอยู่ที่หริภุญชัยในลุ่มแม่น้ำปิง ต่อมาตระกูลปู่เจ้าลาวจก
ซึ่งครองอยู่แต่เดิมที่เมืองเงินยางในลุ่มน้ำกก ไทขยายอำนาจเข้าครอบครองหริภุญชัย และตั้ง เมือง
เชียงใหม่ขึ้นในลุ่มแม่น้ำปิง ทำให้สายตระกูลกษัตริย์เมืองหริภุญชัยสิ้นสุดลง กษัตริย์สายปู่เจ้าลาว
จกที่เข้าครอบครองหริภุญชัยได้แก่มังราย ซึ่งตำนานระบุว่า เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ นับแต่คณวงศ์เป็น

คัมมา ภายหลังที่เขาครอบครองหริภุชชัยแล้วสายวงศ์ของมังรายก็มิอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคลานนาทั้งหมดสืบมา

เนื้อหาที่เล่าเรื่องกษัตริย์อาจจัดได้เป็น ๒ พวก ๆ หนึ่งเล่าเรื่องกษัตริย์และบ้านเมือง ในลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งได้แก่ จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ คำานามูลศาสนา เป็นต้น อีกพวกหนึ่งเล่าเรื่องของกษัตริย์และบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำกก-สาย ซึ่งต่อมาได้ย้ายเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำปิง ได้แก่ คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่ พงศาวดาร (คำานาน) เมืองเงินยาง เชียงแสน เป็นอาทิ คำานาน ๒ พวกนี้ต่างไม่เล่าเรื่องของกษัตริย์หรือบ้านเมืองของอีกพวกหนึ่งเลย ซึ่งจากข้อเท็จจริงนี้ชี้ให้เห็นแหล่งข้อมูลของคำานานทั้งสองพวกนี้ว่าน่าจะมีกำเนิดแตกต่างกันควย คำานานของพระภิกษุเชียงใหม่แม้จะเขียนขึ้นภายหลังจากที่ราชวงศ์มังรายได้ครอบครองลานนาเป็นเวลานานแล้วก็ตามได้เล่าเรื่องเมืองในลุ่มแม่น้ำกกแก่ประการใด ในขณะที่คำานานบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำกกแม้ว่าจะเขียนขึ้นในสมัยที่ราชวงศ์มังรายได้อำนาจในลุ่มแม่น้ำปิง เป็นเวลานานแล้วก็ไม่ได้อ้างถึงบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำปิง เช่นกัน

เรื่องราวต้นกำเนิดของกษัตริย์ทั้งสายเมืองหริภุชชัยและสายเมืองเงินยางได้จากหลักฐานที่สามารถกำหนดอายุได้ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เท่านั้น คำานานที่สามารถบอกอายุว่าเขียนในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้แก่ คำานามูลศาสนาของพระภิกษุเชียงใหม่ ซึ่งเขียนเฉพาะเรื่องราวความเป็นมาของบ้านเมืองและกษัตริย์ในลุ่มน้ำปิง ในขณะที่คำานานที่กล่าวถึงเรื่องราวบ้านเมืองและกษัตริย์ในลุ่มแม่น้ำกกอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถจะกำหนดอายุได้ ถ้อยคำล้นวนเท่าที่ปรากฏแม้จะเก่าแก่พอกับคำานานของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แต่ก็ไม่เล่าเรื่องต่อเนื่องลงมาจนถึงสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ (ซึ่งอาจจะ เป็นฉบับความเก่า และได้รับการต่อเติมในภายหลังก็ได้)

จากการที่ราชวงศ์มังรายได้เข้าไปมีอำนาจเหนือราชวงศ์หริภุชชัยในลุ่มแม่น้ำปิงในภายหลัง การสร้างความชอบธรรมของราชวงศ์ใหม่ จึงกลายเป็นประเด็นน่าสนใจอันหนึ่ง ในคำานานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ค่อนข้างว่า พระยายี่บา กษัตริย์องค์สุดท้ายของหริภุชชัย ปกครองบ้านเมืองไม่ยุติธรรม ทำความเดือดร้อนให้แก่บ้านเมืองและอาณาประชาราษฎร์ ประชาชนไม่พอใจ กลับไปชอบใจพระยามังรายมากกว่า เมื่อมังรายเข้าตีหริภุชชัยจึงตีได้โดยง่าย ถ้อยคำลักษณะนี้ไม่น่าประหลาด เพราะคำานานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นหลักฐานของฝ่ายราชวงศ์มังราย การที่คำานานกล่าวเช่นนั้นก็เท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ราชวงศ์มังรายนั่นเอง เนื้อหาของคำานานพื้นเมืองเชียงใหม่

นั้น เริ่มต้นด้วยปฐมวงศ์จากปู่เจ้าลาวจกสืบต่อมาจนถึงมังราย ซึ่งครอบครอง เมือง เชียงใหม่อย่าง
ผู้พิชิตและถูกต้องชอบธรรม นอกจากนั้นความชอบธรรมของราชวงศ์มังรายในการโค่นอำนาจนั้นอยู่
ที่การ เป็นกษัตริย์ที่สืบสายตระกูลมาจากปู่เจ้าลาวจกผู้เป็นเทวบุตรจุติมาจากฟ้าด้วย มิให้ค่อยไป
กว่าตำนานกำเนิดพระนางจามเทวีแห่งหริภุญชัยที่ว่าเกิดบนถ้ำ

สิทธิธรรมในการมีอำนาจและสืบสายวงศ์กษัตริย์มีส่วนผูกพันกับคติการ เกิดของกษัตริย์ด้วย
จากการสืบทอดความเชื่อในลัทธินับถือผีสังเวทคาในสังคมดั้งเดิม ผสมผสานกับความคติในทาง
พุทธศาสนา กษัตริย์ของลานนาจึงมีลักษณะเป็นเทวคา แต่เป็นเทวคาตามแบบอย่างเทวใน
พุทธศาสนาโดยเฉพาะเทวคาสูงสุดคือพระอินทร์^(๑) ซึ่งเห็นได้ชัดว่าตำนานของกษัตริย์จากลุ่ม
แม่น้ำกั้นนั้นอ้างว่าปู่เจ้าลาวจกนั้นเป็นเทวบุตร (ลาวจกเทวบุตร) ลงมาเกิดตามโองการของ
พระอินทร์ ส่วนตำนานกษัตริย์ในลุ่มแม่น้ำปิงนั้นแม้ไม่ใ้ค้อางว่าพระนางจามเทวีเกิดมาจากเชื้อสาย
ของเทวคาโดยตรง แต่ก็ได้รับการระบุให้เป็นผู้ที่เกิดมาจากกอบัวกลางหนอง ซึ่งฤษีนำมาเลี้ยงเป็น
ลูก "ฤษี" เป็นผู้ประพาศิพรหมจรรย์ตามแนวทางลัทธิพราหมณ์ หรือฮินดู แต่ตำนานก็เล่าเรื่อง
เสียใหม่ว่า ฤษีนั้นเป็นผู้เคยบวชในพระพุทธศาสนาแต่สละเพศเป็นฤษีภายหลัง บทบาทของฤษี
ในตำนานก็มีสถานะเหมือนหนึ่ง เทวคาผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ จะเนรมิตสร้างอะไรก็ได้แม้กระทั่งเมือง เช่น
หริภุญชัย

ความเชื่อเรื่องกษัตริย์มีมูลกำเนิดมาจาก "เทว" ไม่เพียงปรากฏในตำนานของทาง
ภาคเหนือเท่านั้น ในศิลาจารึกสุโขทัยก็พบว่ากษัตริย์มีความผูกพันกับท้องฟ้าด้วย อาทิชื่อของพ่อขุน
บางกลางหาวปฐมกษัตริย์ของสุโขทัยก็ถูกกล่าวว่าเป็นอมมาจากมีคติอันเกิดมาจากท้องฟ้า เพราะ
คำว่า "กลางหาว" แปลว่า กลางท้องฟ้า^(๒)

^๑ กู "ตำนานสมเด็จพระราช" เอกสารการปริวรรตของศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรม
ลานนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่

^๒ Michael Vichery อ้าง Maspero ใน Michael Vichery, "Review
Article A Guide Through Some Recent Sukhothai Historiography," JSS.
66 (July 1978) 2 : 182 - 246.

การยืนยันสิทธิธรรมของกษัตริย์ลานนา นอกจากการอ้างถึงต้นกำเนิดที่เป็น "เทว" จากสรวงสวรรค์แล้ว การสร้างความสืบเนื่องของตระกูลกษัตริย์ที่ปกครองเมืองนับว่าเป็นสาระสำคัญอีกประการหนึ่ง เนื่องจากว่าสถาบันกษัตริย์ของลานนาสมัยราชอาณาจักร มีลักษณะการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางความชอบธรรมทางอำนาจจึงเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด การสร้างความต่อเนื่องของราชวงศ์หรือการสร้างมูลกำเนิดทางสิทธิธรรมของราชวงศ์จึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ ทั้งนี้โดยอาศัยพื้นฐานความเชื่อและคตินิยมทางสังคมเป็นเครื่องมือโดยผ่านเอกสารประเภทตำนาน

ในสังคมดั้งเดิมที่ผู้คนนับถือผีบรรพบุรุษ หรือเทวาอารักษ์มีผลทำให้สถาบันกษัตริย์ของอ้างอิงกับความสืบต่อทางบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเสมอ ทำให้มูลกำเนิดของราชวงศ์มีความผูกพันกับผีบรรพบุรุษ เทวาอารักษ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของสังคมด้วย จึงได้มีความพยายามที่จะเรียบเรียงรายชื่อผีบรรพบุรุษ เทวาอารักษ์ เหล่านั้นให้เข้ากับตระกูลกษัตริย์เป็นลำดับกับสายตระกูล ตัวอย่างของการอ้างความต่อเนื่องของบรรพบุรุษซึ่งที่กล่าวนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัยด้วยเช่นในจารึกหลักที่ ๔๕ ส่วนในตำนานของลานนาก็มีลักษณะคล้ายกัน

ในตำนานกษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้ให้รายชื่อสายกษัตริย์เอาไว้อย่างต่อเนื่อง "มังราย" ผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งลานนาคือเป็นชาติที่ ๒๕ ของตระกูลลาวจาก การสร้างความต่อเนื่องซึ่งกล่าวสืบมาจาก "เทว" นับว่าเป็นการสร้างสิทธิธรรมแห่งรัฐอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นกษัตริย์พระองค์ใดที่มีอาณาภพจะได้รับการนับเป็นพิเศษอันเสมือนเป็นการย้าหรือยั้งเพิ่มสิทธิธรรมให้แก่กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มามากยิ่งขึ้น เช่น ชุนจอมธรรม และชุนเจือง ซึ่งองค์แรกนั้นเป็นลักษณะของอัครศาสนูปถัมภกจนได้ชื่อว่าชุนจอมธรรม องค์หลังเป็นวีรบุรุษแห่งสงคราม ซึ่งเคยมีอำนาจครอบครองอาณาเขตของเมืองต่าง ๆ ในแถบลุ่มน้ำกก อิง สาย ตลอดจนลานลาวแกว (ฉวน) จนได้สมญาว่าพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราช บุคคลเช่นชุนจอมธรรม และชุนเจืองจึงเป็นประหนึ่งกษัตริย์ในอุดมคติของลานนา การเป็นทั้งผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา และกษัตริย์ผู้มีอำนาจเหนือดินแดนอันกว้างขวางทั้งหมดของลานนา

การมีสถาบันกษัตริย์ที่มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยในทางอุดมคติ เป็นลักษณะที่แตกต่างจากรัฐสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ขึ้นไปซึ่งที่โลกกล่าวมาแล้ว เคาน์แห่งการเกิดขึ้นโดยง่าย

เปลี่ยนแปลง หรือสิ้นสุดโดยง่ายจะไม่ปรากฏในรัฐสมัยหลังซึ่งก็เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า สถาบันกษัตริย์ในการรับรู้ของตำนานได้เปลี่ยนแปลงไป กษัตริย์ในสมัยราชอาณาจักรลานนาหรือ สมัยราชวงศ์มังรายมีลักษณะ เป็นสถาบันที่อยู่เหนือฐานะของคนสามัญมากขึ้น แตกต่างจากกษัตริย์ใน ตำนานและนิทานพื้นบ้านที่มีความแตกต่างทางชนชั้นกับประชาชน ธรรมดาอย่างมาก จึงจะพบว่า โอรสของกษัตริย์ยังต้องออกไปไล่จับปูในลำห้วย หรือออกไปชนไก่กับชาวบ้านได้ ซึ่งมูลฐานแห่ง การเปลี่ยนแปลงนี้มาจะเนื่องมาจากคติพุทธศาสนาในกาลเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาเถรวาทหลังการวงศ์เข้ามาในระยะต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ก่อนการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานะของกษัตริย์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ บุคลิกภาพของ กษัตริย์ในลานนาคือจะเป็นเช่นเดียวกับกษัตริย์สุโขทัยในศิลาจารึกที่ปรากฏพระนามว่า เป็นพ่อ เป็น ปู่ หรือเป็น ขุน เช่น ปู่ขุนจิก ขุนจอก ก่อนที่จะกลายมาเป็น "ขุนหลวง" หรือ "พระญาหลวง" เกิดขึ้นมาในระยะหลัง

ในหลักฐานพื้นเมืองของลานนาพบพระนามของกษัตริย์ในคำว่า "เจ้าท้าว", พระยา, ธรรมิกราชา" และ "จักรวรรดิธรรมราช" ในระยะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ก่อนหน้า หน้านี้ขึ้นไปกษัตริย์ลานนามีฐานะกึ่งที่ปรากฏในตำนานซึ่งเรียกด้วยคำว่า ปู่ หรือปู่เจ้า หรือขุน คล้ายกับสุโขทัย เช่นกัน เช่น ปู่เจ้ากูปคำ ปู่เจ้าลาวจก ปู่เจ้าลาวกู่ ปู่สะ ยานสะ หรือคำว่า ขุน เช่น ขุนจอมธรรม ขุนเจือง เป็นต้น ซึ่งสรรพนามของกษัตริย์เหล่านี้จะไม่พบในพระนามของ กษัตริย์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมา แต่จะมีคำใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ เช่น "พระยามังรายหลวง", "เจ้าท้าวสองแสนนาอันธรรมิกราช", "เจ้าท้าวลานนา", พระยาลานนา" และ "พระเจ้าสิริ- ธรรมจักรพรรดิราชาธิราช" เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ฐานะของกษัตริย์ของลานนาได้เปลี่ยนไปจาก เดิม ฐานะของ ปู่ ขุน ซึ่งให้กลิ่นอายของความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับสามัญชนระหว่างกษัตริย์และ สามัญชนแบบเดิมโคลงน้อยลง ฐานะของกษัตริย์รุ่นใหม่โค่งสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงเช่นว่านี้กล่าว ได้ว่าเป็นลักษณะการก้าวเข้าสู่ยุคของรัฐแบบราชอาณาจักร ซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมเมืองหรือรัฐ เล็ก ๆ หลายรัฐเข้าสู่หน่วยอำนาจเดียวกัน ฐานะของกษัตริย์ที่เคยเป็นเพียง ปู่ ขุน ซึ่งเคย ครอบรัฐขนาดเล็กจึงไม่พอเพียงที่จะใช้กับรัฐขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้น จะต้อง เป็นขุนหรือกษัตริย์ที่ใหญ่

ขุนทั้งหลาย ฉะนั้นจึงเกิดเป็น ขุนหลวง เจ้าหลวง หรือพระญาหลวง^(๓) เกิดขึ้น ครั้นเมื่อ
ผสมผสานกับคติความคติในทางพุทธศาสนาที่รับเข้ามา พระญาหลวงจึงมีฐานะเป็นพระยาธรรมมิกราช
ขึ้นมาด้วย เช่น พระนามของพระเจ้าเกือนา และคิลกราชที่เรียกว่า "เจ้าท้าวส่องแสนนอัน
ธรรมมิกราช" และ "จักรพรรดิคิลกราชธิราช" ตามลำดับ

^๓ การอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มเติมใน จิตร ภูมิศักดิ์, โครงการแข่งน้ำและข้อคิด
ใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๔)
หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักฐานและความเป็นมาเกี่ยวกับล้านนาไทยในศิลาจารึก

ก่อนสมัยล้านนาไทย มีหลักศิลาจารึกสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ จำนวน ๗ หลัก ซึ่งค้นพบในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ระบุถึงกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามตามจารึกว่า "เจ้าสัพพสิทธิ" และพระประยูรญาติ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาถวายประการต่าง ๆ ทั้งยังเสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุอีกด้วย จารึกทั้งหมดนี้เขียนขึ้นด้วยอักษรภาษามอญโบราณและมีภาษาบาลีปนด้วย ซึ่ง เอ.บี. กริสวอลด์ และประเสริฐ ณ นคร กล่าวว่าน่าจะเขียนขึ้นในระหว่าง ค.ศ. ๑๒๑๓ - ๑๒๑๔ หรือ พ.ศ. ๑๗๕๖ - ๑๗๕๗^(๑) เนื้อความของศิลาจารึกหลักนี้ให้เห็นว่า อาณาบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำปิง - กวาง และวัง ซึ่งต่อไปจะเรียกว่าลุ่มแม่น้ำปิง เป็นดินที่มีบ้านเมืองเกิดขึ้นแล้วโดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง นับถือพุทธศาสนาและใช้อักษรภาษามอญและบาลีในศิลาจารึก ซึ่งหลักฐานดังกล่าวนี้ไต่เพิ่มน้ำหนัก และยืนยันว่าตำนานพื้นเมืองของศรีบุญชัยน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เพราะข้อความตามตำนานซึ่งเห็นหลักฐานเขียนขึ้นในสมัยหลังกล่าวว่าศรีบุญชัยได้เกิดขึ้นตั้งแต่พระนางจามเทวีเสด็จจากกรุงละโว้มาครองเมืองปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แล้ว ในขณะที่ยังไม่พบหลักศิลาจารึกหรือหลักฐานโบราณคดีอื่นใดมีอายุเก่าไปถึงศตวรรษดังกล่าวแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามข้อความตามศิลาจารึกที่ค้นพบก็ช่วยให้ข้อมูลในตำนานเพิ่มเค้าความจริงมากขึ้น โดยเฉพาะเจ้าสัพพสิทธิ หรือ สรรพสิทธิ^(๒)

หลังศิลาจารึกศรีบุญชัยประมาณ ๑๕๐ ปีไม่พบศิลาจารึกที่จะใช้ยืนยันการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นได้จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๘๑๓ จึงได้มีพระเจดจากสุโขทัยไปประดิษฐานหลักศิลาจารึกขึ้นที่ศรีบุญชัย ซึ่งในเวลานั้นศรีบุญชัยได้กลายเป็นเมืองขึ้นของกษัตริย์เชียงใหม่

"A.B. Griswold and Parsert na Nagara," An Inscription in Old Mon from Wiang Mano in Chiang Mai Province Epigraphic and Historical Studies, No. 6," JSS. 59 (January 1971) 1 : 154 - 155.

^๑ ดู เรื่องของกษัตริย์องค์นี้ใน แสง มนวิฑูร (แปล), จินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๕๕ และสุก ศรีสมวงศ์ และ พรหม ชมาลา (เปรียบเทียบ), ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๑๔๐ - ๑๔๓

ไปแล้ว ศิลาจารึกหลักนี้จารึกขึ้นด้วยอักษรและภาษาสุโขทัย เนื้อความของศิลาจารึกหลักนี้บรรยายถึงการนำพุทธศาสนา (ลัทธิเถรวาทรามัญหรือที่เรียกกันว่าลังกาวงศ์ (เก่า) เข้าสู่ศรีอยุธยา และการสร้างพระยืนเพิ่มขึ้นอีก ๓ องค์ ณ พระอารามที่พระสุมนะเถระขึ้นไปประทับจำพรรษา แคสาระสำคัญของจารึกหลักนี้อยู่ที่การระบุว่ากษัตริย์เชียงใหม่มีพระนามว่า "เจ้าท้าวสองแสนนา" (พระเจ้ากือนา) ทรงเป็น "ลูกรักแก่พระญาผายู เป็นหลานแก่พระยาคำฟู (และ) เป็นเหลนแก่พระญามังรายหลวง"^(๓) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลา ๑๕๐ ปี หลังศิลาจารึกศรีอยุธยาถึง พ.ศ. ๑๘๑๓ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ประการแรกนั่นคือ การเปลี่ยนแปลงจากการใช้อักษรภาษามอญมาเป็นการใช้อักษรและภาษาไทย ประการที่สอง มีการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ที่ครองอำนาจจากราชวงศ์เดิมที่ครองเมืองศรีอยุธยาสู่ราชวงศ์ใหม่ ซึ่งครองอยู่ที่เชียงใหม่ ซึ่งพระญามังรายหลวง ตามหลักศิลาจารึกวัด พ.ศ. ๑๘๑๓ นี้หลักฐานในตำนานพื้นเมืองว่าเป็นกษัตริย์จากแคว้นโยนที่เมืองเชียงรายได้ยกพลมายึดศรีอยุธยาได้ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และประการที่สามนั้นเห็นได้ชัดว่ามีการนำพุทธศาสนานิกายใหม่ เข้ามาในลุ่มแม่น้ำอิงจากสุโขทัย นอกเหนือไปจากนิกายพื้นเมืองเดิมที่มีอยู่ตั้งแต่ครั้งที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของศรีอยุธยาที่กล่าวมา ขณะเดียวกันชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ที่สุโขทัยมีต่อเชียงใหม่ทั้งทางภาษาและพุทธศาสนาด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าศิลาจารึก พ.ศ. ๑๘๑๓ หรือศิลาจารึกวัดพระยืนจะเป็นหลักฐานทางภาษาที่เก่าที่สุด แต่ก็มีจารึกค้นพบจารึก พ.ศ. ๑๘๑๘^(๔) ซึ่งเขียนด้วยอักษรที่เรียกกันต่อมาว่า "อักษรธรรมล้านนา" โดยเขียนเป็นภาษาบาลีปนภาษาสุโขทัย ค้นพบได้ที่จังหวัดสุโขทัย อักษรดังกล่าวนี้เป็นอักษรชนิดเดียวกับจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๐๘^(๕) ซึ่งเป็นต้นแบบอักษรที่ใช้ในล้านนาคือมาจนถึงสมัยหลัง อักษรธรรมล้านนาจึงเป็นหลักฐานอักษรชนิดหนึ่งที่ยืนยันว่า กลุ่มชนที่ใช้อักษรภาษามอญในศิลาจารึก พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้เปลี่ยนมาใช้อักษรภาษาไทยในศิลาจารึกตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๑๓ และ พ.ศ. ๑๘๑๘ เป็นต้น หลักฐานและการเปลี่ยนแปลง

^๓ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, หน้า ๑๓๖

^๔ คู่มือ กองแก้ว วีระประจักษ์ "จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถร จุฬามณี", ศิลปากร ๒๗ : ๓ (มกราคม ๒๕๒๖) หน้า ๔๐ - ๔๕

^๕ นัยนา ไปร่งรุระ, อักษรธรรมล้านนา (ภาควิชาจารึกภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒-๑๓ ; ฮันส์ เพนซ์, คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (ทรงพิมพ์ผ่านกษัตริย์กรมศรี, ๒๕๑๘), หน้า ๕๕

กล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่ายุคสมัยของหริภุชชัยโคสสินสุกลงไปแล้ว เกิดสมัยล้านนาเชียงใหม่ขึ้นแทนที่

หลังศิลาจารึกวัดพระยืน พ.ศ. ๑๘๑๓ ประมาณ ๔๐ ปี มีหลักฐานจารึกอีกหลักหนึ่ง ซึ่งค้นพบได้ในภายหลัง ลงศักราช จ.ศ. ๗๗๓ หรือ พ.ศ. ๑๘๕๔ กรมศิลปากรกำหนดชื่อว่า "ศิลาจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลพ. /๔"^(๖) จารึกหลักนี้เขียนด้วยตัวอักษรไทยล้านนา หรืออักษรฝักขามมีข้อความระบุถึงพระนามของกษัตริย์ที่สืบมาจากพระญามังรายหลายพระองค์ก็มีข้อความว่า

...ถึง

แต่อาทิ มังราย กิณูเม็งเนิงมา
 เถิงครามตามคอดึงท้าวแสน
 ภู คำฟู ฅายู กลินา เจ้าแสน
 นเม็งมา ในเมือเมี้ยนท้าวทั้ง
 เจ็ดช้วนแล้ว แกวญแกนชล
 ทรายราช ฅมีอำนาจหนักหนา อา
 ศัยแกสุริยวงศ์หงศ์เป็น
 เยิง เชนักบุญ จึงจะพลูกเกิดมา
 ไคสืบสามปี ทังมหาเทวีผู้แม่
 จึงจะไคราชากิเชกเอูกุฬา เปนพรญาแทนพ่อคอตตามหงศ์
 ประสงค์ควยชื่อว่า เจามหาราช ในปี
 เคาสงก คำจวปีของไชรปีมะแม
 ศักราชไชรโค ๗๖๔ (ตัว)... เจาแมลูกไคเสวยสม
 บัตินนครเชียงใหม่คังงัน...^(๗)

ศิลาจารึกหลักนี้เป็นการยืนยันอีกครั้งว่าราชวงศ์มังรายได้มีอำนาจที่เมืองเชียงใหม่ ในอาณาเขตเมืองหริภุชชัยมาแต่เดิมมา ๗ ชั่วคนแล้วจึงมีหลักศิลานี้ขึ้น ผู้เป็นเจ้าของศิลาจารึกหลักนี้เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๔ ซึ่งคงเคย ประพจน์ทอง กล่าวว่าคือพระเจ้าสามฝั่งแกน พระราชบิดาของพระเจ้าคิลกราชซึ่งขึ้นเสวยราชในปี พ.ศ. ๑๘๕๕ ขณะมีพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา^(๘)

^๖"ศิลาจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลพ. /๔", ศิลปากร, ๒๔ : ๒ (พฤษภาคม ๒๕๒๓) หน้า ๔๒ - ๕๑.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖ - ๔๗

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔

จารึกหลักนั้นนับเป็นหลักที่ให้รายละเอียดมากที่สุดและเก่าที่สุดต่อการกำหนดยุคสมัยของราชวงศ์มังราย ที่ปกครองสืบต่อกันมาในลุ่มแม่น้ำปิง นอกจากนั้นข้อมูลในศิลาจารึกหลักนี้ยังได้ระบุถึงการแต่งตั้ง พระเจ้าอวของพระเจ้าสามฝั่งแกนออกไปเป็น "เจ้าสี่หมื่น" ครองเมืองพยาว (พะเยา)^(๙) อีก ้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอาณาจักรของกษัตริย์เมือง เชียงใหม่ได้เข้าไปครอบครองเหนือลุ่มแม่น้ำอิงที่ เมืองพะเยา ซึ่งเป็นรัฐอิสระมาแต่เดิมและการแต่งตั้งเจ้าเมืองในพระราชอาณาเขตได้เกิดขึ้นจาก ศูนย์กลางที่เมือง เชียงใหม่ ้วย

ช่วงทศวรรษ พ.ศ. ๒๐๐๐ มีหลักศิลาจารึกอีกหลักหนึ่งซึ่งยืนยันพระราชอำนาจของ กษัตริย์เชียงใหม่ออกไปเหนือเมือง เชียงคอง ซึ่งอยู่ตอนเหนือลุ่มแม่น้ำกกขึ้นไปในเขตประเทศพม่า ปัจจุบัน ้วย ศิลาจารึกหลักนี้เรียกกันทั่วไปว่าศิลาจารึกวัดป่าแดง เชียงคอง^(๑๐) ทำขึ้นโดยพระสงฆ์ ในสำนักวัดป่าแดง เชียงคองที่ไปจากเมือง เชียงใหม่ สารสำคัญของศิลาจารึกหลักนี้คือ (๑) การนำ พุทธศาสนาเถรวาทนิกายสีล (สำนักวัดป่าแดง) จาก เชียงใหม่ เชียงคองของพระเชมมมงคลเถรใน ปี พ.ศ. ๑๙๙๙ (๒) การแต่งตั้ง "เจ้าพญาศรีสัตถรรวมราชจุลามณี" เจ้าเมือง เชียงคองโดย กษัตริย์ เชียงใหม่ คือ พระเจ้าคิลกราช ในปี พ.ศ. ๑๙๔๖ และ (๓) พระเจ้าคิลกราชหรือ "เจ้า มหาราชผู้เป็นใหญ่ (ใน) เชียงนพบุรี" โปรดให้มหาเถรเชมมมงคลสร้างพระเจดีย์อุทิศส่วนกุศลให้แก่ "เจ้าพญาศรีสัตถรรวมราชจุลามณี" เจ้าเมือง เชียงคอง พระสหายของพระองค์ซึ่งล่วงลับไปในปี พ.ศ. ๒๐๐๒^(๑๑) ข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ชี้ให้เห็นว่าเมือง เชียงคองในขณะนั้นเป็นเมืองขึ้นของ เชียงใหม่ยืนยันกับหลักฐานประเภทตำนาน และพงศาวดารที่กล่าวว่า เชียงคองนั้นเป็นเมืองใน พระราชอาณาเขตของพระยามังรายตั้งแต่ครั้งก่อนที่จะเข้าครอบครองหรือพิชิตแล้ว หลักฐานใน ศิลาจารึกหลักนี้ยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของ เชียงคองที่มีต่อเมือง เชียงใหม่ว่าเป็นไปอย่างใกล้ชิดทั้ง ทางภาษาและพุทธศาสนา

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๑๐} ดู A.B. Griswold and Prasert na Nagara, "Epigraphic and Historical Studies No. 19 An Inscription from Keng Tung (1451 A.D.) JSS. 61 : 1 (January, 1978) p. 66 - 88.

^{๑๑} Ibid., p. 71.

ความเป็นมาของล้านนาไทยปรากฏในศิลาจารึกหลักหนึ่งซึ่งทำขึ้นภายหลังที่เมือง
เชียงใหม่โคกตกเป็นของพม่าไปแล้ว คือ ในศิลาจารึกวัดเชียงมั่น พ.ศ. ๒๑๒๔^(๑๒) ข้อความใน
จารึกหลักนี้กล่าวถึงศักราชและเหตุการณ์ตั้งแต่ปี จ.ศ. ๖๕๔ หรือ พ.ศ. ๑๘๓๔ เป็นต้นมา มีสาระ
สำคัญคงจะยกมาดังนี้

- (๑) ศักราช ๖๕๔...
พญามังรายเจ้า พญาจ่าเมือง พญาร่วง
ทั้งสามคน กิ่งหอนอน ในที่ชัยภูมิ
ราชมณเฑียร ชุกคือ กอศรีบูร
ทั้งสี่ท่าน...
และกอพระเจ้ายัตติที่หอนอน บ้านเชียงมั่น ในพระ
ยามเคียววันแทนนลวคเป็นวัดหื้อทานแกแกวทั้งสาม..
- ...
- (๒) ศักราช ๘๓๓ พระเจ้าติโลกราชเจ้า
กอพระเจ้ายัตติทนต์
- ...
- (๓) ศักราชไค ๕๒๐ เมืองเชียงใหม่
เป็นชัยติสมาสมเค็จพระมหาธรรมมิกราช
เจ้าแล้ว...
กับราชทานสร้างวัดเชียงมั่น

ข้อความในศิลาจารึกหลักนี้จบลงในปี พ.ศ. ๒๑๒๔ ซึ่งเป็นเวลา ๒๔ ปีหลังจากที่พม่าได้
เข้ายึดครองเชียงใหม่และล้านนาไทย หรือหลังจากที่สร้างเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๑๘๓๔ เป็น
เวลา ๒๔๖ ปี ข้อความในจารึกหลักนี้ยืนยันต่อการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในลุ่ม
แม่น้ำปิงตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา โดยกล่าวว่าครั้งที่สร้างเมืองเชียงใหม่ใน จ.ศ. ๖๕๔
หรือ พ.ศ. ๑๘๓๔ นั้น พระเจ้ามังรายไคเจ็ดพระองค์เสวยทั้งสองคือ พญาจ่าเมืองแห่งเมืองพะเยา
และพญาร่วง (พ่อขุนรามคำแหงมหาราช) แห่งเมืองสุโขทัยมาร่วมเป็นสักขีพยานในการสร้างเมือง
ด้วยทั้งมีข้อความปรากฏอยู่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่^(๑๓) ซึ่งเขียนขึ้นในกลางพุทธศตวรรษ

^{๑๒}ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, หน้า ๒๑๐ - ๒๑๑.

^{๑๓}ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔) หน้า ๖

ที่ ๒๔ เพิ่มเติมข้อความตามศิลาจารึกวัดพระยืน และศิลาจารึกราชวงศ์มังราย ลพ./๔ ที่กล่าวมา
กับทั้งระบุด้วยว่าเมืองเชียงใหม่ได้ตกเป็นชนพื้นเมืองของกษัตริย์พม่าแล้ว ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒๒
ซึ่งนับเป็นเวลา ๒๐๐ ปีเศษที่เชียงใหม่ได้เป็นศูนย์กลางการปกครองของกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย

เหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในศิลาจารึกที่กล่าวมาจึงอาจสรุปได้ว่า ก่อนสมัย
ที่จะมีศิลาจารึกและใบลานเรียกว่า "ลานนา" ได้ปรากฏว่ามีถิ่นฐานบ้านเมืองเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่สมัย
เมืองทริภุชชัย ทั้งที่คงเกษ ประพัฒน์ทอง สรุปว่า

มีกลุ่มชนซึ่งใช้อักษรภาษามอญโบราณ ตั้งถิ่นฐานเมือง เจริญรุ่งเรืองด้วย
อารยธรรมวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้อักษรบาลีอยู่ในดินแดนแถบแม่น้ำปิง วัง
อย่างเป็นอิสระภาพหรือเป็นเอกราช มาก่อนชานาเมามาก อย่างน้อยที่สุดก็ของตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ ๑๓ มาแล้ว และต่อมาจึงได้มีการรวมกันของกลุ่มหนึ่ง ซึ่งใช้อักษรภาษาไทย
(ทั้งจารึกวัดพระยืน) หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่ามีบรรพชนของกลุ่มชนดังกล่าวเข้ามา
ยึดครองดินแดนนี้ไว้ได้ในอำนาจ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ (พ.ศ. ๑๔๓๔ จากศิลาจารึก
วัดเชียงมั่น) (๑๔)

ภายหลังที่สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นแล้วราชวงศ์มังรายซึ่งสืบเชื้อสายมาจาก "พญามังรายหลวง"
ได้ปกครองบ้านเมืองสืบมา โดยรวมบ้านเมืองในแคว้นแคว้นทั้งหลายทั้งในลุ่มแม่น้ำ กก อิง สาย
ปิง วัง ยม น่าน คอย่นับให้เข้ากับศูนย์กลางที่เมืองเชียงใหม่ทั้งสิ้น โดยมีขอบเขตทิศเหนือสุดเขต
เมืองเชียงคอง ใต้สุดถึงเขตแดนสุโขทัย มีลำน้ำคง หรือสาละวินเป็นพรมแดนทางตะวันตก และมี
ลำน้ำโขงเป็นพรมแดนทางตะวันออก มีเมืองในอาณาเขตมากมายทั้งที่จกหมายเหตุจีนเรียกว่า
"ป้าไปสี่หู" มีกษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดินทรงฐานันดรศักดิ์ ตั้งแต่เดิมว่า "เจ้าท้าวลานนา" และเรียก
แผ่นดินในการปกครองว่า "ลานนา" ในศิลาจารึก พ.ศ. ๒๐๔๖

ศูนย์วิจัยอักษร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๔} คงเกษ ประพัฒน์ทอง และคณะ, วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ทริภุชชัย (กรุงเทพฯ . กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมเด็จพะเทพรัตนราชสุภา,
สยามบรมราชกุมารี (เสด็จทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทริภุชชัย ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒)
หน้า ๙.

ผนวก จ.

ลำดับพระนามและศักราชเกี่ยวกับกษัตริย์ล้านนา

๑. <u>มังราย</u>	ระยะครองราชย์	พ.ศ. ๑๔๐๒ - ๑๔๖๐
	<u>เมืองและระยะเวลาที่ประทับ</u>	
	- เงินยาง	๑๔๐๒ - ๑๔๐๕
	- เชียงราย	๑๔๐๕ - ๑๔๑๑
	- ผาง	๑๔๑๑ - ๑๔๑๓
	- เชียงราย	๑๔๑๓ - ๑๔๒๕
	- หริภุญชัย	๑๔๒๕ - ๑๔๒๖
	- แซล็ก	๑๔๒๖ - ๑๔๒๘
	- กุมกาม	๑๔๒๘ - ๑๔๓๕
	- เชียงใหม่	๑๔๓๕ - ๑๔๖๐
๒. <u>คราม</u>	อุปราช (เชียงใหม่)	๑๔๒๘ - ๑๔๖๐
(ราชบุตร ๑)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๔๖๐ - ๑๔๗๑
๓. <u>แสนภู (ท)</u>	เจ้าเมือง (เชียงใหม่)	๑๔๗๐ - ๑๔๖๐
(ราชบุตร ๒)	อุปราช (เชียงใหม่)	๑๔๖๐ - ๑๔๖๒
	เจ้าเมือง (เชียงใหม่)	๑๔๖๒ - ๑๔๖๓
	อุปราช (เชียงใหม่ - ครั้งที่ ๒)	๑๔๖๓ - ๑๔๗๐
	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๔๗๐ - ๑๔๗๑
	(เชียงใหม่)	๑๔๗๑ - ๑๔๘๑
๔. <u>เครือ</u>	เจ้าเมือง (เงี้ยวกองไต)	๑๔๖๒ - ๑๔๖๒
(ราชบุตร ๑)	ยี่ศกรอง (เชียงใหม่)	๑๔๖๒ - ๑๔๖๓

๕. <u>น้ำท่วม</u> (ราชบุคร ๒ ?)	เจ้าเมือง (ปาง) เจ้าเมือง (เชียงใหม่) ยี่ศกรอง (เชียงใหม่) เจ้าเมือง (เชียงใหม่)	๑๔๓๐ - ๑๔๓๕ ๑๔๓๕ - ๑๔๖๓ ๑๔๖๓ - ๑๔๖๗ ๑๔๖๗ - ?
๖. <u>แสนภู (พ)</u>	อุปราช (เชียงใหม่-ครั้งที่ ๒) กษัตริย์ (เชียงใหม่) (เชียงใหม่)	๑๔๖๗ - ๑๔๗๐ ๑๔๗๐ - ๑๔๗๑ ๑๔๗๑ - ๑๔๘๑
๗. <u>คำฟู</u> (ราชบุคร ๖)	อุปราช (เชียงใหม่) กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๔๗๐ - ๑๔๘๑ ๑๔๘๑ - ๑๔๘๘
๘. <u>ผาย</u> (ราชบุคร ๗)	อุปราช (เชียงใหม่) กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๔๘๑ - ๑๔๘๘ ๑๔๘๘ - ๑๕๑๐
๙. <u>กือนา</u> (ราชบุคร ๘)	อุปราช (เชียงใหม่) กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๔๘๘? - ๑๕๑๐ ๑๕๑๐ - ๑๕๓๒
๑๐. <u>แสนเมืองมา</u> (ราชบุคร ๙)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๕๓๒ - ๑๕๕๕
๑๑. <u>สามฝั่งแกน</u> (ราชบุคร ๑๐)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๑๕๕๕ - ๑๕๘๕
๑๒. <u>ทิลอกราช</u> (ราชบุคร ๑๑)	เจ้าเมือง (ยวม) กษัตริย์ (เชียงใหม่)	? - ๑๕๘๕ ๑๕๘๕ - ๒๐๓๐
๑๓. <u>ยอชเชียงราย</u> (ราชบัณฑิต ๑๒)	กษัตริย์ (เชียงใหม่) เจ้าเมือง (ชวาก/เมืองน้อย)	๒๐๓๐ - ๒๐๓๘ ๒๐๓๘ - ๒๐๕๘
๑๔. <u>แก้ว หรือรัตนราช</u> (ราชบุคร ๑๓)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๒๐๕๘ - ๒๐๖๘

๑๕.	<u>เขมรราชหรือเกศเกล้า</u>
(อนุชา ๑๘)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)
เจ้าเมือง (น้อย)	๒๐๖๕ - ๒๐๘๑
๒๐๘๑ - ๒๐๘๖
๑๖.	<u>ชายคำ</u>
(ราชบุตร ๑๕)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๒๐๘๑ - ๒๐๘๖
๑๗.	<u>เขมรราชหรือเกศเกล้า</u>
(ครั้งที่ ๒)	กษัตริย์ (เชียงใหม่)	๒๐๘๖ - ๒๐๘๘
๑๘.	<u>จิรประภา</u>
(มหาเทวีของ ๑๗)	(เชียงใหม่)	๒๐๘๘ - ๒๐๘๙
๑๙.	<u>อุปโย</u>
(ราชนัคทา ๑๕ มาจากล้านช้าง)	(เชียงใหม่)	๒๐๘๙ - ๒๐๙๐
๒๐.	<u>จิรประภามหาเทวี</u>
(ครั้งที่ ๒)	(เชียงใหม่)	๒๐๙๐ - ๒๐๙๕
๒๑.	<u>แมกหรือเมกฤ</u>
(มาจากเมืองนาย)	(เชียงใหม่)	๒๐๙๕ - ๒๑๐๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นายช่วงรังศักดิ์ ทานบุญ เกิดวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๔ ที่จังหวัดเชียงใหม่ สำเร็จ
ปริญญาการศึกษาบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับสอง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ฒณูโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๒ เข้าศึกษาในภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต-
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๗๓ อภิเศกเข้ารับราชการในสังกัดองค์การ
บริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันรับราชการในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรื.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย